

**PARK RANDENBROEK:
CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN**

INHOUD

- I. p. 5 Inleiding
- I.1 Doel van het onderzoek
 - I.2 Genius loci
 - I.3 Bekende bewoners van Randenbroek en hun invloed op de tuinkunst
- II p. 8 Kort overzicht van de ontstaansgeschiedenis van de buitenplaats en analyse van de parkontwerpen uit de tijd van Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren
- II.1 Overzicht vroegste geschiedenis
 - II.2 Periode 17de eeuw. Bewoning familie Jacob van Campen (1626-1657) en erfgenamen (1657-1684) en *Korte analyse van de 17de-eeuwse classicistische tuinarchitectuur op Randenbroek*.
 - II.3 Periode eigendom Hendrik van Lunteren e.a. / Buitensociëteit (1814-1824) en *Korte analyse van de tekeningen van Randenbroek door Hendrik van Lunteren*
 - II.4 Overzicht van de geschiedenis na 1824, *opgesteld op basis van kadaster- en topografische kaarten en een enkele tekening en (luch)tfoto*
- III p. 26 Karakteristieke kenmerken van de vroege en late landschapsstijl in Nederland, vóór 1822
- De vormgevingsprincipes van de tuinarchitecten Jan David Zocher senior, Jan David Zocher jr. en Gijsbert van Laar
 - Karakteristieke kenmerken van Park Randenbroek in vergelijking met andere werken van Hendrik van Lunteren en van zijn tijdgenoten / tuinarchitecten (J.D. Zocher sr.; J.D. Zocher jr; G. van Laar)
- IV p. 32 Toekomstvisie Park Randenbroek
- Toekomstvisie gebaseerd op het cultuurhistorisch onderzoek
 - Algemene en praktische richtlijnen ter verbetering van het park
- V p. 39 Slotconclusie
- p. 40 Literatuur
- p. 41 Bijlage I: Aanbevelingen per bosvak

Kadertekst Frans classicistische stijl	p. 12
Kadertekst Sterrenbos	p. 15
Kadertekst Landschapsstijl	p. 26
Kadertekst Stinsenplanten	p. 29
Kadertekst bloemrijke bomen en heesters	p. 31
Kadertekst parkgeschiedenis tot leven brengen	p. 33

I INLEIDING

• I.1 Doel van het onderzoek

De gemeente Amersfoort heeft ons bureau verzocht te onderzoeken wat de karakteristieke kenmerken zijn van de aanleg van het Park Randenbroek. Welke vormprincipes zijn in de geschiedenis van Randenbroek toegepast en welke daarvan zijn in de hedendaagse vormgeving nog terug te vinden? Aan de hand van historische kaarten hebben we onderzocht of de geschiedenis in het huidige park nog afleesbaar is en met de resultaten van dit onderzoek zijn in het veld richtlijnen opgesteld om die geschiedenis zo levend mogelijk te houden.

Bij de totstandkoming van het Park Randenbroek hebben de (tuin)architecten Jacob van Campen (1596-1657), beleend met Randenbroek vanaf 1626), en Hendrik van Lunteren (1780-1848), mede-eigenaar van 1814-1822, mogelijk een belangrijke rol gespeeld. Om die redenen hebben we hun werk nader bestudeerd, met name de werkwijze van Hendrik van Lunteren omdat deze de meeste aanknopingspunten biedt voor de restauratie van het huidige park. Om die reden wordt zijn werk tevens vergeleken met dat van andere bekende tuinarchitecten uit de tijd dat Hendrik van Lunteren mede-eigenaar was van Randenbroek.

• I.2 *Genius loci*

Het woord Randenbroek betekent ‘rand van een broek’, een hoger gebied op de overgang naar een moerassig gebied. De huizen in dit gebied zijn gebouwd op kleine zandige landschapselementen, hetzij zandkoppen, hetzij zandwallen, omgeven door een vochtig element (veen, klei of water).¹ De bodemkaart van Nederland laat zien dat het gebied waar de beken samen komen bestaat uit zandgronden met lemig fijnzand, soms afgewisseld met zwak lemig fijn zand. De in Park Randenbroek aanwezige zandwallen en -koppen zijn waarschijnlijk als uitloper van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug te beschouwen. De twee prominente ‘bergjes’ zijn in oorsprong natuurlijke zandheuvelds, die later mogelijk zijn opgehoogd.

Op de grens van de Gelderse Vallei en de Utrechtse Heuvelrug stroomt de Heiligenbergerbeek, die beschouwd kan worden als de oorsprong en ruggengraat van de landgoederen Randenbroek en Heiligenberg. Het beekdal vormt een kwelgebied. Via de Woudenbergse Grift stroomt Kwelwater in de Heiligenbergerbeek. Op het punt waar de Barneveldsebeek en de Heiligenbergerbeek samenkomen is de stad Amersfoort ontstaan. Beide beken monden uit in het Valleikanaal, en vormen uiteindelijk ten noordwesten van Amersfoort de Eem.

Park Randenbroek, vroeger een landgoed en een buitenplaats², bestaat uit een heuvelachtig bebost terrein en enige waterpartijen, in het zuidoostelijk deel van Amersfoort. Het tegenwoordige park wordt begrensd door de Bisschopsweg (destijds de grens tussen de tuinen en boerderijen aan de noordkant en Randenbroek aan de zuidkant van deze weg), de Heiligenbergerweg (oostgrens), de ringweg Randenbroek (zuidgrens) en de

¹ Zie J. Ayolt Brongers. Met Pieter Pypers op stap langs de Amersfoortse Lustwarande. Flehite: Historisch Jaarboek voor Amersfoort en omstreken 2003, IV. Het oorspronkelijke gedicht van Pieter Pypers is getiteld: *Eemlandsch Tempe, of Clío op Puntenburgh: landgedicht*. 2 delen. Amsterdam, 1803.

² Een buitenplaats is een aanzienlijk buitenverblijf met omringende tuin- en parkaanleg. Een landgoed is een grote bezitting op het platteland, deels in cultuur gebracht ten behoeve van landbouw, veeteelt en bosbouw, deels in gebruik als buitenverblijf.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Heiligenbergerbeek of Lunterse beek (westgrens). Langs de Heiligenbergerbeek waren in het verleden meer buitenplaatsen en bosplantages gelegen. Op oude kaarten zien we dat Randenbroek zich in de 16de en 17de eeuw veel verder naar het zuiden uitstreckte (inclusief de tennisbanen Metgensbleek en het terrein van het huidige St.-Elisabethgasthuis); gevolgd door de buitenplaatsen Heiligenberg, Lokhorst en De Boom. Meer naar het westen vinden we de buitenplaatsen Zandbergen en Nimmerdor, die een overgang vormen naar het gebied van de Utrechtse Heuvelrug.

- 1.3 Bekende bewoners van Randenbroek en hun invloed op de tuinkunst

Jacob van Campen (1596-1657)

Jacob van Campen, geboren in Haarlem, Heer van Randenbroek en vanaf circa 1630 ook permanent op deze buitenplaats gevestigd, is in de Gouden Eeuw een zeer bekende en geziene schilder en architect. Hij beschouwde het als zijn levensopdracht om de klassieke bouwkunst weer tot leven te brengen. Zijn bouwstijl, gebaseerd op de klassieke stijlopvattingen van Vitruvius en de Italiaanse renaissance-bouwkunstenaar Scamozzi, noemen wij nu het 'Hollands-classicisme'. Tijdgenoten-architecten waren Salomon de Bray en Pieter Post. In stadhoudelijke kringen stonden alle drie in hoog aanzien.

Naast zijn eigen huis Randenbroek (verbouw van oorspronkelijk ouder huis) zijn bekende ontwerpen van Jacob van Campen onder meer het Coymanshuis aan de Keizersgracht 177 te Amsterdam (1625); Huis ten Bosch in Maarssen (1628); het huis van Constantijn Huygens aan Het Plein in Den Haag (1634); het Burgerweeshuis, thans Amsterdams Historisch Museum (1632-1635) en de voormalige Amsterdamse Schouwburg aan de Keizersgracht te Amsterdam (1637). Daarnaast speelde Van Campen een belangrijke rol als bouwmeester bij de bouw en verbouw van de paleizen van Frederik Hendrik: paleis Huis Ter Nieuwburg in Rijswijk (1630-1633); de modernisering van Paleis Honselersdijk; de verbouwing van het Oude Hof (Paleis Noordeinde) in 1639; Huis ten Bosch in Den Haag (1647). Hij was betrokken bij de totstandkoming van Constantijn Huygens' Hofwijck (1640) en in samenwerking met Pieter Post bij het Mauritshuis (1633-1644) in opdracht van Johan Maurits van Nassau-Siegen. Tevens heeft hij enkele kerken op zijn naam staan: de kerk van Renswoude; de Nieuwe Kerk te Haarlem en de toren van de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Zijn meest beroemde werk tenslotte is het Stadhuis op de Dam (1647-1654) te Amsterdam dat later tot Koninklijk Paleis werd bestemd.

Hoewel zijn precieze rol onduidelijk is gebleven, heeft Jacob van Campen ook zijn sporen verdiend als tuinarchitect, o.a. bij de tuinaanleg van Frederik Hendriks Huis Ter Nieuwburg in Rijswijk (1630-1633), de tuin bij Huygens' Hofwijck in Voorburg (1640) en de terrassentuin de Springenberg te Kleef (1657) in opdracht van Johan Maurits van Nassau-Siegen. In al zijn ontwerpen heeft Jacob van Campen de klassieke harmonische maatverhoudingen steeds als basis van de uitleg gebruikt.

Hendrik van Lunteren (1780-1848)

Hendrik van Lunteren is zijn loopbaan als tuinman gestart, samen met zijn broer Dirk van Lunteren, op het landgoed Schoonoord te Doorn, waar hun vader tuinbaas was bij Hendrik Swellengrebel jr.

Deze Swellengrebel liet hem na zijn overlijden in 1803 naast geld om een bedrijf op te bouwen ook zijn hele botanische verzameling en een deel van zijn inboedel na. Van het geld kocht Van Lunteren een terrein voor een kwekerij annex twee huizen, alle gelegen aan de Servetstraat te Utrecht, genaamd Flora's Hof. In 1806 ging Van Lunteren hier wonen en in datzelfde jaar werd hem door Lodewijk Napoleon een octrooi tot boomkweker verleend. In 1808 werd de kwekerij door Lodewijk Napoleon gepatenteerd tot koninklijke kwekerij, onder directie van Hendrik en Dirk van Lunteren. Wat de kwekerij te bieden had is te lezen in drie plantencatalogi.³

Hendrik van Lunteren staat bovendien (in de volkstellingsregisters) in Utrecht ingeschreven als architect en bouwmeester.

Volgens Kramm (1864) werd Van Lunteren geboren “den 3 den Sept. 1780 te Doorn, provincie Utrecht ... en vestigde zich, na zich er in geoefend te hebben, aldaar in 1806 als bouwmeester. Hij vertoefde een jaar in Engeland tot vermeerdering zijner wetenschappelijke kennis der horticuultuur en tot vorming van zijn smaak in het aanleggen van buitengoederen, huwde in 1786 [Vergissing? CO] Marie Estopey, geboren van Houten, en stierf den 18den Mei 1848 te Utrecht. Tot zijne volvoerde werken behooren de volgende: den aanleg van den Heiligenberg bij Amersfoort, Wadnoyen en Vredesteyn bij Tiel, Mallaram [bedoeld wordt Mataram te Dalsen CO] bij Zwolle. Ook zijn de wallen van die stad, als ook het noordelijk en westelijk gedeelte van die van Amersfoort, door hem in aangename wandeldreven herschapen. Voorts: De Poll bij Zutphen, Enghuizen bij Hummelo, Rheederoord bij Rhenen [bedoeld Rheden CO], Draakensteyn bij de Vuursche, den Engelenberg bij Brummen, Vollenhoven bij de Bilt, het heerenhuis met stalling en aanleg van het landgoed Pijnenburg bij Soestdijk, de van ouds zoogenaamde Nieuwe baan te Utrecht [bedoeld wordt de Maliebaan CO] met de daarbij gelegen plaatsen De Oorsprong en het Hoogeland. Deze en vele anderen getuigen van zijn kunstzin, smaak en talent.”

Conclusie: De buitenplaats Randenbroek is door twee belangrijke (tuin)architecten bewoond geweest, Jacob van Campen in de 17de eeuw en Hendrik van Lunteren in de 19de eeuw. Beiden hebben hun stempel gedrukt op de tuin en het park van Randenbroek. De gunstige ligging van Randenbroek op de grens van een hoger en een lager gebied en langs de Heiligenbergerbeek, naast de heuvels in het terrein, zijn waarschijnlijk mede reden geweest waarom Van Campen en Van Lunteren deze unieke locatie hebben uitgekozen.

³ Voor Randenbroek zijn van belang 1) de catalogus bomen en heesters: *Catalogus van in de open grond overwinterende Boomen en Heesters welke te bekomen zijn bij H. en D. van Lunteren, Bloemisten en Boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht*. Utrecht [1819]. 10 p.; en 2) de catalogus van vaste planten: *Catalogus van Vaste Planten voor de volle grond welke te bekomen zijn bij H. en D. van Lunteren, Bloemisten en Boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht* [1819]. 18 p.

II KORT OVERZICHT VAN DE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN DE BUITENPLAATS EN ANALYSE VAN DE PARKONTWERPEN UIT DE TIJD VAN JACOB VAN CAMPEN EN HENDRIK VAN LUNTEREN

- II.1 *Overzicht vroegste geschiedenis vóór Jacob van Campen*

Over de vroegste geschiedenis van Randenbroek zijn we enigszins ingelicht sinds de 13de eeuw. Als we aan Randenbroek denken, moeten we ons niet meer voorstellen dan een grote boerderij, toen eigendom van de bisschoppen van Utrecht. De eerste leenmannen waren wellicht de Heren van Amersfoort, die zich even later vestigden op Stoutenburg. In 1325 kwamen alle Stichtse lenen in handen van bisschop Johannes van Diest. Randenbroek werd toen in leen ontvangen door de ambachtsman Arnoud, Heer van IJsselstein. Na de strijd tussen Jan van Arkel en de graaf van Holland Willem IV, moest hij al weer afstand doen van dit goed, om uiteindelijk in leen te worden uitgegeven aan de burgemeester van Amersfoort en zijn opvolgers.

De stad Amersfoort verkocht Randenbroek in 1405 aan de Amsterdamse koopman en bankier Willem Eggert, bekend als financier van de bouw van de Nieuwe Kerk te Amsterdam, waarin zijn praalgraf zich da ook bevindt. Door hem kreeg Randenbroek wellicht al enigszins de uitstraling van een buitenverblijf of hofstede. Via een reeks erfgenamen met de namen Eggert, De Grebber en Berenz. werd in 1605 uiteindelijk Gerarda Claes Berensdr., de moeder van de beroemde Nederlandse architect Jacob van Campen, met Randenbroek beleend.⁴ Uit deze vroegste periode van Randenbroek zijn geen terreingegevens bekend, behalve wat op de kaart van Pieter Coenenz. is waar te nemen, zoals de beek, de bergjes en enkele bouwlanden, naast 'het huis met de drie hooibergen' (afb. 1).

Afb. 1 Pieter Coenenz. Situatie Randenbroek 1562. Detail. Noorden boven. De drie bruine rondjes ten oosten van het huis zijn waarschijnlijk natuurlijke heuvels of 'bergjes'. (Coll. Archief Eemland)

⁴ Een kaart uit het Huisarchief Randenbroek, door de landmeter Pieter Coenenz. vervaardigd in 1562, geeft een beeld van de omvang van Randenbroek in de tweede helft van de 16de eeuw en toont de ligging van de drie heuvels.

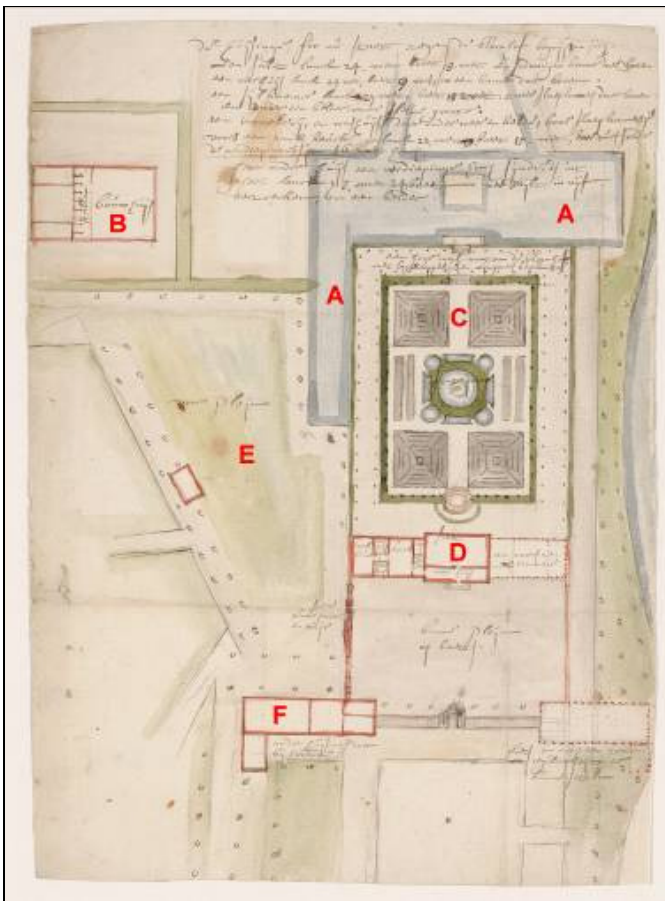

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

- II.2 Periode bewoning familie Jacob van Campen (1626-1657) en erfgenamen (1657-1684)

Afb. 2 Het voorplein gezien naar het oosten getekend door L.P. Serrurier, naar C. Pronk, 1729 (Coll. Utrechts Archief).

Afb. 3 Plattegrond van Huis Randenbroek met directe omgeving. A = visvijvers; B = bouwhuis en stallen; C = verdiepte blomhof met omwalling beplant met appelbomen en wijnstokken; D = Huis Randenbroek; E = voorplein; F = ander (bouw)huis. Onder D = Cour. In deze tekening is tevens de aanbouw van een extra vleugel ten westen van het huis voorzien. Mogelijk dateert de situatie van deze plattegrond al uit de tijd van Jacob van Campen. Zuiden boven. Ongedateerd. Coll. Archief Eemland

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Na het overlijden van zijn moeder in 1626 werd Jacob van Campen met Randenbroek beleend. Hij is degene geweest die Randenbroek heeft veranderd van een boerenhofstede in een representatieve buitenplaats. Uit de tijd dat Van Campen op Randenbroek verbleef – hij woonde hier permanent van circa 1630 tot zijn dood in 1657 – zijn geen kaarten bekend. Wel kennen we situatiekaarten en ontwerpen uit de tijd van de nazaten van zijn zuster Geertruyd en zwager Johannes Heerman, zijn neef en achterneef Nicolaes Jansz. en Nicolaes Nicolaesz. Heerman. De gegevens die op de kaarten uit circa 1675/80 te lezen zijn, zullen ongetwijfeld teruggaan op de bewoningsperiode van Van Campen. Na de dood van Jacob van Campen in 1657 ging het oorspronkelijke Randenbroek, zonder de latere toegevoegde gronden, via zijn zuster Geertruyd over in handen van zijn neef respectievelijk achterneef Nicolaas Jansz. (1660) en Nicolaas Nicolaasz. (1669) Heerman.

Nadat de boerenhofstede in 1628 door de troepen van Montecuculi was verwoest, heeft Jacob van Campen een nieuw huis laten optrekken dat er ongeveer uit gezien moet hebben als op de tekening van L.P. Serrurier in 1729 (afb. 2). Uit een ongedateerde plattegrond van de blomhof blijkt dat hij tevens plannen had gemaakt om dit huis in de toekomst uit te breiden met een zijvleugel aan de westzijde, zodat het een symmetrische opzet kreeg (afb. 3).

Volgens deze tekening van de blomhof lag ten noorden van het huis een plein met aan de oostzijde een poort. Uit de tekening blijkt verder dat dit plein omgevormd moest worden tot een ommuurde cour. Ten zuiden van het huis was een verdiepte bloementuin aangegeven⁵ en een met fruitbomen beplante omwalling rond deze siertuin, die aan twee zijden deels omgeven wordt door een winkelhaakvormige visvijver. De bloementuin zelf bestaat uit vier sierperken van buxus, twee maal twee langwerpige (bloem?)perken en een centraal waterbassin met fontein. De omgang is beplant met lage appeltjes⁶ en wijnstokken. In de vijver ligt op de middenas van de siertuin een eiland. De vorm van de tuin is typisch 'Hollands classicistisch' te noemen. Deze tuinen liggen veelal verdiept, zijn symmetrisch van opbouw en worden vaak omsingeld soms door water en soms ook alleen door bomen.

Afb. 4 Dirk Brekens van Groenouw, 1677. Op deze tekening zijn duidelijk het huis, het bouwhuis, een boerderij/koetshuis en verdere opstallen, de Heiligenbergerbeek, de Heiligenbergerweg aan de oostzijde, de nieuwe toegang vanaf deze weg naar het huis, de schapenwei en de Metgensbleek te onderscheiden. (Coll. Archief Eemland)

⁵ W.J. van Hoorn, p. 62. Van dit centrum van de hof zijn nog twee alternatieve ontwerpen in de Collectie van het Archief Eemland aanwezig. Deze zijn waarschijnlijk van latere datum, omstreeks 1730-1740 te oordelen naar de stijl van het ontwerp.

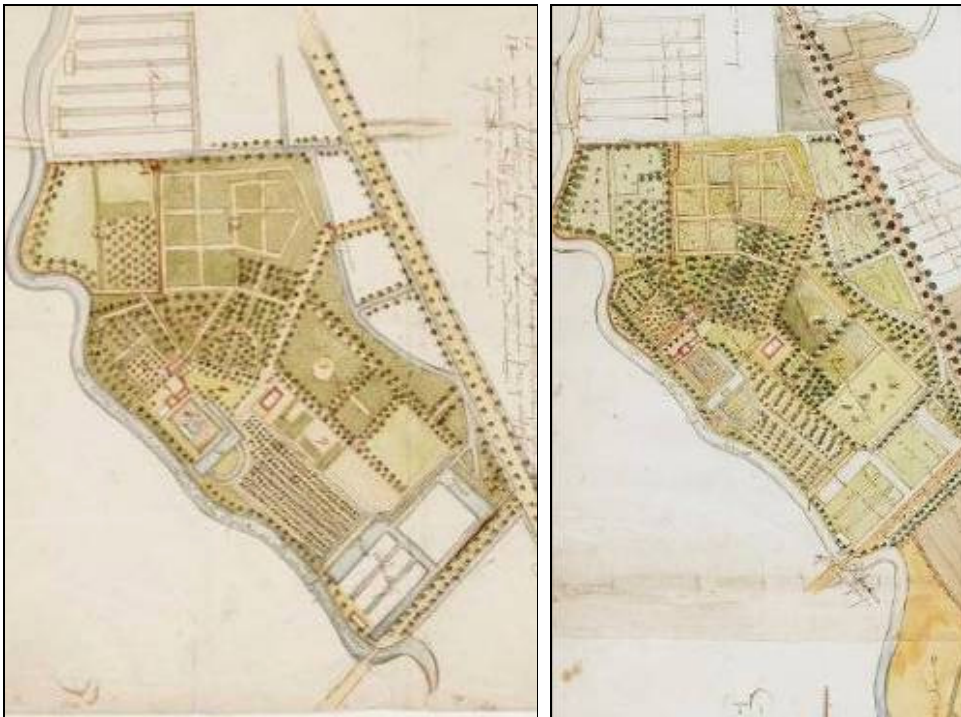
⁶ Dit zullen laaggeënte appelboompjes zijn geweest, beter in die tijd bekend als naantjes (dwergboompjes).

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

De tekening van Dirk Brekens van Groenouw uit 1677 lijkt een ontwerp voor het rechte trekken van de Heiligenbergerweg, die echter al in 1646 voorzien was. Op deze kaart staan tevens – als bestaande situatie – het huis en de rechte toegangslaan naar het koetshuisterrein ten oosten van het huis aangegeven. Aan de zuidkant van de toegangslaan is een rondje met een stip in getekend: het ‘bergje’ met een topboom (afb. 4).

Twee kaarten uit omstreeks 1680 tonen een min of meer classicistische aanleg uit de periode van Nicolaes Nicolaesz. Heerman. Hij zal vooral verantwoordelijk zijn geweest voor de modernisering van de tuin- en parkaanleg in een aangepaste Frans-classicistische stijl, die al moet zijn ingezet (in Hollands classicistische stijl) door Jacob van Campen.

Afb. 5 Randenbroek, het goed van Nicolaes Heerman circa 1680, met een aanbouw aan de westzijde van het huis in schets, maar nog niet gerealiseerd. Noorden boven. (Coll. Archief Eemland).

Afb. 6 Idem, met aanbouw van de westvleugel en een hertenkamp ten oosten van de in twee delen gedeelde boomplantage, ten noorden van de Metgensbleek (Coll. Archief Eemland).

Beide tekeningen geven het hele park Randenbroek weer, gelegen langs de Heiligenberger-beek, tussen de Bisschopsweg en de Ringweg inclusief de Metgensbleek. Op de linker afbeelding is de westvleugel van het huis nog niet uitgevoerd, terwijl de rechter tekening een duidelijke aanbouw te zien geeft.

Direct ten noordwesten van het huis bevond zich volgens deze tekeningen een boomgaard en daarachter een klein lanenstelsel met een middenlaan die in het verlengde ligt van de symmetrieas van het huis.

De vermoedelijk door Jacob van Campen aangelegde rechte toegangslaan is op deze tekeningen nu ook als laan beplant en loopt vanaf de Heiligenbergerweg met een knik naar het terrein met de boerderij annex koetshuis. Ten noorden van deze toegangslaan is een bosperk getekend, waarschijnlijk een eikenplantage, met een middenlaantje en twee kwartcirkelvormige laantjes, die elkaar in het midden van het park op een van de ‘bergjes’

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

ontmoeten. Ten zuiden van deze laan ligt een open terrein met trap naar het tweede ‘bergje’, dat wordt bekroond door een decoratieve boom, mogelijk omgeven door een konijnenwarande.⁷

Aan de zuidkant van de visvijver is op beide tekeningen een halfcirkelvormige waterloop te zien, die de as over de vijver verlengt. De plattegrond van de blomhof en het voorplein gaf nog de aanzetten

Frans-classicistische stijl

Dit is de tuinstijl waarbij de Franse opvattingen van de classicistische architectuurprincipes werden toegepast in Nederland tussen ongeveer 1680 en 1750. De organisatie van de plattegrond van deze tuinen is nieuw en wordt vormgegeven door een lange middenas van symmetrie. De aanleg wordt op deze wijze, gezien vanaf het huis, zo uitgestrekt dat deze zonder grenzen lijkt over te gaan in het omringende landschap. De middenas is vaak een zichtlaan, ook wel een zichtkanaal, die reikt tot aan de horizon. De tuin wordt symmetrisch aangelegd tussen de middenas en evenwijdige zijassen. De middentuin wordt op klassieke wijze halfcirkelvormig afgesloten door middel van een loofgang of een colonnade. Kenmerkend voor deze tuinen zijn afwisseling in beleving en rijke versiering. Kleur, geur, geluid, licht en schaduw spelen een belangrijke rol. Loofwerken of parterres, tuinbeelden, fontein, waterbassins, cascades, en nog veel meer sierelementen vormen de bekroning van de aanleg. Daniel Marot is de meest bekende naam onder de tuinarchitecten die in deze stijl werkten.

van twee rechte waterlopen, die over de vijver samen een driehoek vormden en zo ook de middenas van de tuin aanmerkelijk verlengden (afb. 3). Deze kunstgrepen duiden op een modernisering van de tuin, van een Hollands-classicistische aanleg, gevat in een rechthoekige vaak verdiepte en omsingelde structuur, naar een Frans-classicistische aanleg langs een verlengde middenas van symmetrie. Het tuindeel ten zuiden van de halfcirkelvormige waterloop bestond uit een boomplantage – meestal productie van voornamelijk eiken, iepen en beuken, soms ook spar of grove den – , die op afbeelding 6 een centrale middenlaan vertoont. Ook is op die tekening een hertenkamp te zien ten oosten van deze boomplantage. De bosperken en boomgaarden⁸ worden afgewisseld door weilanden, bouwlanden en mogelijk nog enige bleekvelden. Welk van beide ontwerpen is uitgevoerd, valt niet te zeggen. In ieder geval heeft het huis een symmetrische verschijning gekregen.

Het gebouw ten zuiden van de rechte toegangslaan staat op de tekening van de blomhof beschreven als bouwhuis (boerderij) en stallen, dateert oorspronkelijk uit de 17de eeuw. Later is het waarschijnlijk in gebruik genomen als koetshuis en na het midden van de 19de eeuw is het uitgebreid met een kleine woning aan de zuidoostkant.

⁷ Zie W.J. van Hoorn, p. 59. De oude eik die heden ten dage nog op dit bergje staat, zou wel eens die ‘topboom’ kunnen zijn, of een opvolger daarvan.

⁸ Het is bekend dat Van Campen verstand had van verschillende fruitrassen. Hij kweekte o.m. appels (60 soorten), peren (50 soorten), kersen, druiven en noten.

Korte analyse van de 17de-eeuwse classicistische tuinarchitectuur op Randenbroek

- De **Heiligenbergerbeek** is door de eeuwen heen de ruggengraat van de buitenplaats Randenbroek gebleven.
- De twee in het park aanwezige '**bergjes**' zijn waarschijnlijk door Jacob van Campen opgehoogde natuurlijke zandheuvelds. Ook op Hofwijck in Voorburg (1640), dat Jacob van Campen kende, had Constantijn Huygens een in het oog vallende centrale heuvel midden in zijn tuin laten aanleggen.
- De **nutstuinen in de noordwest hoek** (moestuin en boomgaard), liggen al in de 17de eeuw in de noordwesthoek van de buitenplaats en zijn nu **speelweide**.

Uit bestudering van de kaart van Dirk Brekens van Groenouw 1677 (afb. 4) in combinatie met bekende historische feiten⁹ uit de tijd van Van Campen blijkt bovendien nog het volgende:

- Een verklaring uit 1628 maakt duidelijk dat er aan de noordzijde altijd een **wal** heeft gelegen langs de Bisschopsweg tot aan de Heiligenbergerbeek.
- **Huis Randenbroek** is in 1629 – toen al bezit van Jacob van Campen – waarschijnlijk deels afgebrand tijdens de bezetting van de keizerlijke troepen van Montecuculi (ook bekend als Koekoek), maar werd snel daarna weer opgebouwd. In de jaren na 1630 werden huis en tuinen uitgebreid en verfraaid tot een ware lushof.
- In de tijd van Van Campen (1626-1657) behoorden de blekerijen **Metgensbleek** in het zuiden en de **Kattekampen** in het noorden ook tot de bezittingen van Randenbroek. Het terrein van de Metgensbleek is nu gemeentebezit en qua vorm – een perceel doorsneden door watergangen – nauwelijks veranderd.
- Na 1646 heeft Van Campen de **Heiligenbergerweg** tussen St.-Andriesstadspoort en de hofstede Heiligenberg recht laten trekken en met bomen beplant. Hierdoor werd de Amersfoortse stadsbewoner een aantrekkelijke wandeling 'naar buiten' geboden, langs Randenbroek naar Heiligenberg.
- Door deze ingreep ontstond het zogenaamde **schapenweitje** en uit die tijd dateert vermoedelijk ook de nieuwe **toegangsla**n vanaf de Heiligenbergenweg naar het terrein met het **koetshuis** aan de oostkant van het huis. De toegangspoort aan het begin van de laan lag evenwel iets zuidelijker dan tegenwoordig het geval is.
- Van Campen was bevriend met de botanicus Johan Brosterhuysen, die eveneens een vriend en raadgever was van Constantijn Huygens. Mogelijk heeft deze botanicus Van Campen geadviseerd wat betreft de beplanting van Randenbroek, aangezien hij dat ook heeft gedaan voor de buitenplaats Hofwijck in Voorburg van Constantijn Huygens. Toen hij in 1642 op Van Campens buitengoed Randenbroek woonde, heeft Brosterhuysen zich gezet aan de vertaling van de architectuur-tractaten van Vitruvius en Palladio, waarin Van Campen natuurlijk zeer geïnteresseerd moet zijn geweest. Mogelijk heeft hier Van Campen Brosterhuysen geadviseerd.
- Van Campen kweekte **vruchtbomen**, o.a. noten (*Juglans regia*), waarvan bekend is dat ze van hem werden gekocht om op de stadssingel te planten.

Tenslotte kan nog worden opgemerkt dat de **oude zomereik achter het huis** de oudste boom is op Randenbroek. Volgens de Bomenstichting dateert deze uit circa 1650, de tijd van Jacob van Campen. Ook de **oude eik op het bergje** ten zuiden van de toegangslaan dateert mogelijk nog uit deze tijd.

⁹ Deze feiten worden genoemd in: W.J. van Hoorn. *Een hofstede genaamd Randenbroek*. Amersfoort 1991. (Amersfortia Reeks Deel 7). 125 p.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

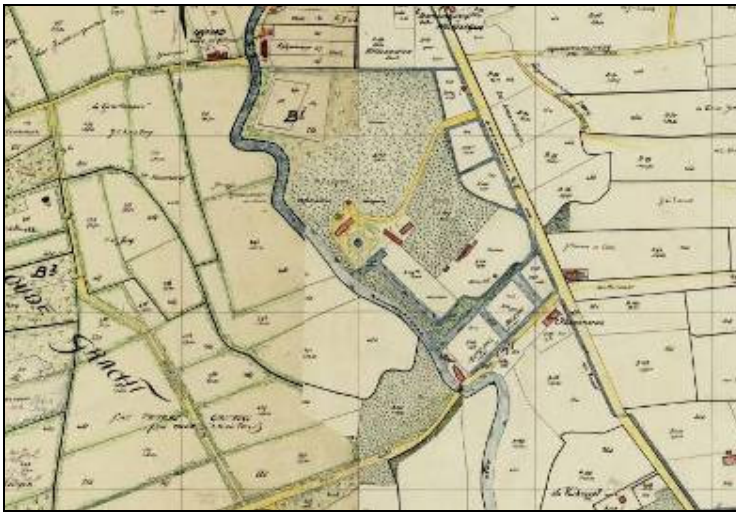
- II.3 *Periode eigendom Hendrik van Lunteren e.a. / Buitensociëteit (1814-1824):*
Korte analyse van de tekeningen van Randenbroek door Hendrik van Lunteren

In 1739 kwam Randenbroek in handen van ds Cornelis de Bruyn en zijn erfgenamen. Gedurende de 18de eeuw hebben zich op het eerste gezicht ten aanzien van tuin en park weinig veranderingen op Randenbroek voltrokken.

In december 1814 echter wordt de buitenplaats te koop aangeboden en uit de verkoopadvertentie blijkt dat er dan sprake is van Engelse tuinen:

“Opgaand Geboomte ... eene voor weinige Jaren Nieuw Gemetzelde Spatieuse Koepel, en eene Houte Koepel, verder met deszelfs Engelsche Tuinen, Moes-Tuinen, Boomgaarden, voorzien van Exquise Vrugt-Bomen, Broeieryen, Vyvers, Gragten en Goudvis-Kom, en een Bosch met ... zware Opgaande Bomen, doorsneden met de aangenaamste Wandelwegen, Lanen en Heuwels, met de schoonste Gezigten ...”.

De hierboven beschreven situatie is tussen 1680 en 1814 ontstaan en is deels ook te herkennen op de (bewerkte) kadaasterkaart uit 1811-1830 (afb. 6).

Afb. 6 Bewerkte kadaasterkaart, oorspronkelijk gedateerd 1811-1830, met voor het eerst aangegeven de oranjerie en de duiventil (Coll. Archief Eemland)

Vergelijken we deze kaart met de plattegronden van de buitenplaats uit circa 1680, dan zijn er duidelijke verschillen te constateren die in de 18de eeuw uitgevoerd moeten zijn. Het gaat hier dan om de toegangslaan, die vanaf de ingang aan de Heiligenbergenweg (zuidelijker dan nu) naar het koetshuis loopt en van een recht in een meer gebogen tracé is veranderd; om een open parkbos met verspreide bomen ten noorden en ten zuiden van de toegangslaan; om het oranjeriecomplex ter plaatse van de voormalige hertenkamp (nu jeu de boules-banen); om de dwarsvijver, die naar het zuiden toe met een zichtkanaal – een zicht vanuit het huis – is verrijkt; en om een ronde ‘goudvissenkom’ middenin de siertuin, getransformeerd uit de eerdere barokke vijver.

In 1814 wordt Randenbroek verkocht aan vier heren, onder wie de (tuin)architect en kweker Hendrik van Lunteren uit Utrecht.¹⁰ Dat Hendrik van Lunteren eigenaar van Randenbroek werd, is waarschijnlijk een kwestie van speculatie geweest. In 1808 werd zijn kwekerij door

¹⁰ De andere nieuwe eigenaren waren de slijter Dirk Kruyff, de koperslager Willem van Eeden jr. en de tabaksplanter Isaac Harthoorn.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Lodewijk Napoleon gepatenteerd als koninklijke kwekerij, terwijl J.D. Zocher sr. niet lang daarvoor in 1807 door Lodewijk Napoleon als hofarchitect was benoemd. Hoogstwaarschijnlijk hebben beiden elkaar dus gekend. De nieuwe eigenaren hebben op Randenbroek een buitensociëteit met een kolfbaan gesticht (zie afb. 7).¹¹ Het huis en het park werden voor dat doel verhuurd, terwijl de bleken, de moestuinen, de boomgaarden, de tuinmanswoning en de stallen buiten de verhuur werden gehouden.

Afb. 7 P. v. L[oo?], tekening van een willekeurige kolfbaan rond 1800 (Atlas van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam).

Sterrenbos

Een sterrenbos is een rechthoekig of cirkelvormig bos, waarbinnen kruisgewijs en diagonaalgewijs lanen lopen die elkaar in het middelpunt van het sterrenbos kruisen. Vanuit dat middelpunt gezien lopen er vier, zes of acht en soms zelfs twaalf lanen straalsgewijs uit naar de omtrekkende laan (lanen) van de rechthoek of de cirkel. Die lanen bieden veelal uitzichten op bepaalde punten in de omgeving of op tuinbeelden die als blikvangers aan het eind van die lanen zijn geplaatst. Meestal zijn de lanen beplant met beuken of eiken en de vakken met eikenhakhout of opgaand bos. In het centrum waar de lanen bij elkaar komen, is vaak een kring van linden geplant.

De bossen hadden een tweeledig doel: houtproductie en jachtbos. In deze bossen werd het (voornamelijk) kleinwild opgejaagd vanuit de bosvakken naar de lanen. De jagers, die in het centrum stonden te wachten, hadden op deze manier een gemakkelijke prooi.

Sterrenbossen zijn een element uit de barokke tuinarchitectuur, en komen daarnaast ook voor op de 18de- en 19de-eeuwse Nederlandse landgoederen. Op historische kaarten zijn ze heel gemakkelijk te onderscheiden.

Hendrik van Lunteren maakte drie ontwerpen, alle gedateerd 1814.

Het eerste (A) – voor een deel de situatie, zoals hij die aantrof – is bijna nog geheel in geometrische stijl, maar wel al met slingerende randpaden en slingerpaadjes op de bergjes. Verder wordt dit ontwerp gekenmerkt door een sterrenbos; een rechte toegangslaan die doorloopt tot aan de vijver; een boomgaard of boomplantage ten zuiden van die vijver; een hertenbaan, die aan drie zijden omzoomd wordt door drie rijen bomen; een rechte laan vanaf de Bisschopsweg via het midden van het sterrenbos naar het voorplein; en tenslotte twee loodrecht op elkaar staande visvijvers, waarvan de langste langs de boomgaard uiteindelijk uitkomt in de watergang van de Metgensbleek.

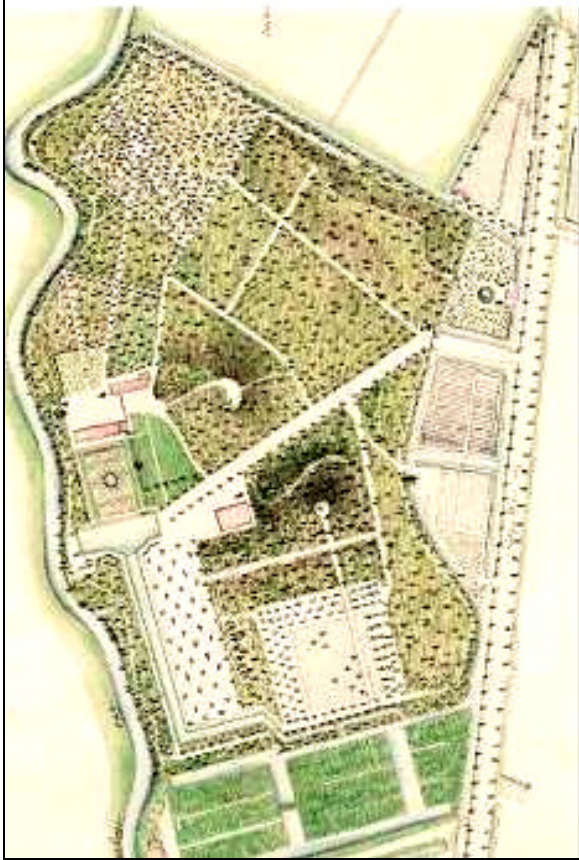
Het tweede ontwerp (B) bestaat uit een centraal opgaand middenbos; slingerpaden door dit bos en in de randen en aan de overzijde van de golvende Bisschopsweg – ten noorden van het huidige park – een grote weide. De toegangslaan vanaf de Heiligenbergerweg is verplaatst naar het noorden, langs de Heiligenbergerbeek.

¹¹ Vergelijk de buitensociëteit *Trou Moet Blyken* in Haarlem die in 1840 door J.D. Zocher jr. aan de Dreef in de Haarlemmerhout werd gebouwd.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Het derde ontwerp (C) lijkt het meest op de situatie die we tegenwoordig kennen. Het begin van de gebogen toegangslaan aan de Heiligenbergenweg is alleen meer zuidelijk gelegen. De paden, de waterpartij en de watergangen rond de Metgensbleek zijn alle in landschappelijke stijl vormgegeven. Vóór en achter het huis, nabij de ingang aan de Heiligenbergenweg en op de plaats waar eerder een hertenkamp was gelegen liggen nu ovale bloem- en heesterperken.

Afb. 8 H. van Lunteren, Plan A, 'geometrisch' ontwerp voor Randenbroek c.q. bestaande situatie, met rechte toegangslaan die doorloopt tot aan de vijver achter het huis, een sterrenbos aan de noordzijde (niet uitgevoerd) en enkele slingerpaadjes langs de noord-, oost- en westgrens van het park, 1814. Niet uitgevoerd. (Coll. Archief Eemland)

Afb. 9 H. van Lunteren, Plan B, landschappelijk ontwerp Randenbroek, met landschappelijke paden en vijverpartij, zonder toegangslaan vanaf de Heiligenbergenweg, 1814 (Coll. Archief Eemland)

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Afb. 10 H. van Lunteren, Plan C, Ontwerp in vroege 19de-eeuwse landschapsstijl. Met slingerende randpaden, gebogen toegangslaan naar de voorzijde van het huis, een landschappelijke vijverpartij en landschappelijke watergangen rond de Metgensbleek, 1814. Deels uitgevoerd. (Coll. Archief Eemland).

Afb. 11 Detail van Plan C, omgeving ten zuiden van het huis.

Of Hendrik van Lunteren nu zelf al vóór 1814 aan Park Randenbroek had vorm gegeven of beplantingen had geleverd of geadviseerd, is niet bekend. Het zou heel goed kunnen dat enkele landschappelijke elementen al in de 18de eeuw zijn ontstaan, ten tijde van de vroege landschapsstijl (ongeveer de periode tussen 1750 en 1815). Misschien hebben we hier te maken met een werk van de eigenaar zelf, dat zou dan de heer Gerrit Willem van Oosten de Bruyn (1727-1797) geweest moeten zijn, die in de tweede helft van de 18de eeuw met Randenbroek was beleend. Mogelijk ook heeft J.D. Zocher sr. hem geadviseerd.¹² Het is van Van Oosten de Bruyn bekend dat hij veel aandacht heeft besteed aan de tuin van Randenbroek.¹³ Blijkens de kadasterkaart vertoont het park in ieder geval een mix van geometrische en landschappelijke elementen, zoals een recht zichtkanaal achter het huis, naast landschappelijke elementen uit de tijd van de vroege landschapsstijl, zoals een gebogen toegangslaan, en waarschijnlijk een landschappelijk parkje tussen de beek en het zichtkanaal (zie afb. 6). Of er ook slingerpaadjes liepen over en aan de voet van de bergjes en in het bos, is op de kadasterkaart niet te zien.

¹² Van Oosten de Bruyn was in 1789 en 1790 burgemeester van Haarlem en hij heeft ook een boek geschreven over de geschiedenis van Haarlem. Het is dus vrijwel zeker dat hij de tuinarchitect J.D. Zocher sr. uit Haarlem heeft gekend. Mogelijk heeft hij aan hem raad en hulp gevraagd.

¹³ W. J. van Hoorn, p.82

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Park Randenbroek na 1814: invloed van Hendrik van Lunteren op Randenbroek

Vermoedelijk is geen van genoemde drie plannen van Hendrik van Lunteren uitgevoerd, maar heeft men zich met de omvorming van het classicistische park uit de tijd van Van Campen en Heerman, naar een park in landschapstijl, het meest laten inspireren door Plan C.

Als we bekijken wat er van Plan C is geworden, dan blijken veel plannen niet te zijn gerealiseerd:

1) Op de kadasterkaart zien we dat de **toegangslaan** ter hoogte van het koetshuis een gebogen vorm heeft gekregen; we kunnen dus zeggen dat deze laan **deels** volgens Plan C is **uitgevoerd**.

2) Het **bospark** ten noorden van de toegangslaan staat als lustbos (wandelpark) genoteerd en is getuige de kadasterkaart van 1930 **deels uitgevoerd**; ten zuiden van dit lustbos ligt in 1930 een **oranjerietuin c.q. moestuin**; de moestuinen en boomgaarden in de noordwesthoek van het terrein zijn er niet volgens Plan C gekomen. Het padenstelsel is waarschijnlijk ook niet naar de plannen van Van Lunteren uitgevoerd, want er zijn nu nog nauwelijks paden aan te wijzen waarvan het verloop hetzelfde is als op Plan C. We moeten eerder constateren dat de paden een verloop hebben gekregen, dat door de natuurlijke gesteldheid van het terrein is ingegeven.

3) Het **parkje langs de Heiligenbergerweg**, dat volgens Plan A geïnspireerd lijkt op de stijl van Gijsbert van Laar¹⁴ zal volgens Plan C veranderen in een parkje in ‘gardeneske’ stijl, d.w.z. met rondlopende perken, beplant met bloeiende heesterpartijen en/of kleurige eenjarige tuinplanten. Gezien de watergangen op de kadasterkaart nog gelegen zijn als op Plan A, is het ontwerp voor dit nieuwe parkje is **niet uitgevoerd**.

Afb. 12. H. van Lunteren, 1814. Ontwerp voor het parkje bij de ingang van Randenbroek volgens plan A (detail van afb. 8).

Afb. 13 H. van Lunteren, 1814. Ontwerp voor het parkje bij ingang Randenbroek volgens plan C, met perken met sierheesters (detail van afb. 10)

4) De **landschappelijke aanleg achter het huis**, met kleurige heesterpartijen en een ‘natuurlijke’ vijver en slingerbeek is **niet uitgevoerd**. Een dergelijke vijver is pas veel later (aan het eind van de 19de of aan het begin van de 20ste eeuw) aangelegd.

5) De **boomgaard** ten oosten van het zichtkanaal wilde Van Lunteren omvormen in een boomgaard in ‘landschappelijke’ vorm. Volgens de kadasterkaart is deze vorm **niet uitgevoerd**.

6) Het **bos (met bergje) tussen de toegangslaan en de oranjerie** is volgens het plan van Van Lunteren in bos veranderd, niet in een opgaand (productie)bos, maar volgens de kadastrale legger in een ‘lustbos’ of wandelpark. Het geplande padenstelsel blijkt dan ook **niet uitgevoerd**.

7) De dierenweide ten noorden van de blekerijen zal volgens Van Lunteren veranderen in een open weide met coniferen en **enige perken met bloeiende** heesters en bloemen. **Niet uitgevoerd**.

8) De moestuinen en kassencomplexen langs de Heiligenbergenweg ten zuiden van de toegangslaan (de tegenwoordige schapenwei) zouden volgens Plan C grotendeels in **één weidegebied** veranderen.

¹⁴ Zie de ontwerpen en plattegronden in het boek van G. van Laar, *Magazijn van Tuinsieraaden*. Amsterdam 1802-1809.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Waarschijnlijk is dit idee van Van Lunteren ook **niet uitgevoerd**, want de ruimte van de schapenweide is op de kadasterkaart nog steeds in kavels verdeeld.

Conclusie: Uit bovenstaande vergelijking wordt duidelijk dat het bospark ten noorden van de toegangslaan deels is uitgevoerd uitgezonderd het noordwestelijk deel met de nutstuinen. Het padenstelsel van Van Lunteren is evenmin uitgevoerd. Toch heeft het padenpatroon wel een duidelijk vroeg-19de-eeuws karakter behouden. Wat dit inhoudt wordt nader uitgewerkt in Hoofdstuk III.

De door Van Lunteren ontworpen slingervijver is in zijn eigen tijd zeker niet gerealiseerd. Zijn idee om de barokke visvijvers om te vormen tot een landschappelijke slingervijver is waarschijnlijk pas overgenomen halverwege de 19de eeuw. Het gebogen verloop van de toegangsweg vanaf de Heiligenbergerweg is wel deels aangelegd, maar het grote verschil met de huidige situatie, die zeker al vanaf 1872 bestaat, is dat de tegenwoordige ingang naar het noorden is verplaatst ten opzichte van de situatie op de kadasterkaart.

Vergelijking van het in 1814 geplande padenstelsel met dat in de huidige toestand

Afb. 14 Ontwerp (Plan C) van Van Lunteren met het padenstelsel verduidelijkt (in rood).

Afb. 15 Combinatie van Plan C van Van Lunteren (1814) met de standaard basiskaart van Nederland (GBKN, 2009).

Conclusie:

Het padenstelsel van Van Lunteren (Plan C) is niet uitgevoerd, maar het tegenwoordige padenstelsel ademt wel de sfeer van een padenstelsel in 1814.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

- II.4 *Overzicht van de geschiedenis na 1824, opgesteld op basis van kadaster- en topografische kaarten en een enkele tekening en (luch)tfoto*

In de 19de eeuw heeft Randenbroek verschillende eigenaren gekend (familie van Lilaar, familie Van Iddekinge, Anna Maria Munter, en de familie Van Hardenbroek. In 1880 kocht August Marie Tromp van Holst (1854-1920) het goed.¹⁵ Tromp van Holst verhuurde de buitenplaats in 1903 aan de familie Schimmelpenninck van der Oye en vanaf 1917 aan de familie Vrijdag, die de plaats na de dood van Tromp van Holst in 1921 in eigendom heeft gekregen. In 1954 heeft de gemeente Amersfoort Randenbroek gekocht.

Afb. 16 J. Dasveld (1770-1855). Beeld van het parkbos Randenbroek in de tijd van de Buitensociëteit (eerste helft 19de eeuw). Gezicht langs de beek. Er is hier sprake van een tamelijk open bosbeplanting, overeenkomstig de situatietekening uit 1814, die na dit jaar niet direct veranderd werd. Links waarschijnlijk het koetshuis. (Coll. Museum Flehite)

Veel over tuin en park komen we niet te weten uit de 19de en 20ste eeuw.¹⁶ Gegevens uit die tijd kunnen deels worden afgelezen van een enkele tekening en foto en van luchtfoto's, kadaster- en topografische kaarten.

In een veilingaankondiging in 1833 werd het park gekarakteriseerd als “... o.a. *schoone gezigten, zeldzaam en aanzienlijk boomgewas in lommerrijke wandelingen ...*”.

Uit deze korte en karakteristieke beschrijving zou te concluderen zijn dat het park in 1833 niet onlangs is aangepakt en dat de oude 18de-eeuwse – wellicht deels 17de-eeuwse – opstanden zijn gehandhaafd. Voorlopig nemen we dan ook aan dat er in 1833 nog steeds sprake is van de oude 18de-eeuwse boomopstanden. Bovenstaande tekening geeft deze situatie waarschijnlijk weer: een tamelijk open opgaand (eiken/beuken?)bos (afb. 16).

¹⁵ Tromp van Holst was in 1878 getrouwd met Johanna F.O.H. Heijs van Zouteveen, de zuster van de bekende tuinarchitect H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen (1870-1943). De derde voorletter van Johanna betekent in dit geval geen Hartogh (dit is een Joodse manlijke voornaam).

¹⁶ Zie ook W.J. van Hoorn, p. 98-115.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Afb. 17 Top. Kaart 1:25.000 nr. 428, 1872

Afb. 18 Top. Kaart 1:25.000 nr. 428, 1930

De topografische kaarten uit de tweede helft van de 19de eeuw (1847 / TMK; 1872; 1885; 1890) en uit het begin van de 20ste eeuw (1900; 1908; 1912; 1915; 1921; 1927; 1930) vertonen nog steeds duidelijk een aantal elementen die oorspronkelijk uit de 17de en 18de eeuw dateren, namelijk:

- De toegang ligt nog altijd aan de Heiligenbergerweg, maar is een stuk naar het noorden opgeschoven naar de plaats van de huidige hoofdingang van het park. In 1872 werd deze laan als rode verharde weg op de kaart aangegeven, maar vanaf 1890 is deze laan wit gekleurd, dus waarschijnlijk is deze even voor die tijd veranderd in een onverharde of halfverharde weg (zie afb. 17 en 18). De rechte toegangslaan – met knik – uit de tijd van Van Campen is qua vorm dus tussen 1830 en 1872 veranderd in een vloeiend verlopende s-vormige toegangslaan in de geest van Van Lunteren.¹⁷
- De Topografisch Militaire Kaart uit 1847 (zie afb. 19) – helaas slecht leesbaar vanwege de grote schaal (1:50.000) – laat zien dat de rechthoekige loodrecht op elkaar geprojecteerde visvijvers uit de 17de eeuw in een landschappelijke vijverpartij zijn omgevormd.

Afb. 19 Samengestelde Topografische Militaire Kaart 1847 (Bron: www.watwaswaar.nl)

¹⁷ Sinds 1908 is er op de topografische kaart een extra bocht in de toegangslaan te zien, die in 1930 weer te niet lijkt gedaan, maar dit zou ook uit onbetrouwbaarheid van de kaart kunnen worden verklaard.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Karakteristieke parkkenmerken uit 1872, die nu nog als ‘ruimte’ te herkennen zijn uit eerdere eeuwen:

- De nutstuinen ten zuidoosten van de oranjerie (in de 17de eeuw hertenkamp), nu jeu de boules-banen;
- Het bestaan van wandelpaden langs de Heiligenbergerbeek en de Metgensbleek (niet met exact hetzelfde beloop), beide daterend uit de tweede helft van de 17de eeuw;

Afb. 20 Oude prentbriefkaart uit 1905-1906. Deze landschappelijke vijver dateert waarschijnlijk uit circa 1850 (Coll. Archief Eemland)

Uit de topografische kaart van 1930 (afb. 18) en op de luchtfoto van 1935 (afb. 22) valt op te maken dat ingrijpende veranderingen in het park hebben plaats gevonden. Dit is gebeurd in opdracht van de familie Vrijdag, die in 1921 eigenaar van Randenbroek werd. Deze veranderingen, de meeste tussen 1921 en 1930, zijn naar men zegt¹⁸ het werk geweest van de tuinarchitect Koopman. Bij deze aanpassingen van het park is geen rekening gehouden met de ideeën van Hendrik van Lunteren en de vroege-landschapsstijl uit zijn tijd.

Deze veranderingen uit circa 1921-1930 betreffen:

- Het rechte zichtkanaal heeft nu duidelijk een enigszins ‘landschappelijk’ verloop gekregen, dit was ook al te zien op de topkaart van 1847 en op een ansichtkaart uit 1905/1906 (afb. 20).
- De uitbreiding van het terrein in de noordwesthoek van het park; de beek is toen deels verlegd en rechtgetrokken. Het nieuwe stuk terrein werd ingericht als open landschapspark met enkele groepjes solitair (afb. 21 en 22).
- Als men afgaat op de topografische kaart van 1930 lijkt de toegangslaan zijn extra slinger weer verloren te hebben. Bovendien is deze nu deel geworden van een rondwandeling, bestaande uit de

¹⁸ Zie W.J. van Hoorn, p. 107. Of het hier gaat om een tuinarchitect of hovenier is ons niet bekend. Koopman was in ieder geval geen lid van de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten die is opgericht in 1922. Het zou ook nog om een bevriende collega of leerling van de tuinarchitect en lector Tuin- en Landschapskunst in Wageningen, Henri F. Hartogh Heijs van Zouteveen, kunnen gaan, die vanaf 11-11-1895 tot de zomer van 1900 op Huis Randenbroek woonachtig was. Mevrouw Tromp van Holst was de zuster van deze tuinarchitect en zo is hij bij Randenbroek betrokken geraakt. Een bekend boek van Hartogh Heijs is: *Boomen en heesters in parken en tuinen* (1908), geschreven in de tijd dat zijn familie nog op Randenbroek woonde.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

oude toegangslaan, een pad langs de Bisschopsweg en een verbindingslaan tussen deze beide. Bovendien is er een laantje aangelegd tussen de toegangslaan en de zuidelijke boomgaard bij de oranjerie. Het padenpatroon lijkt dus ingrijpend veranderd, maar nu nog wel aanwezig.

- De nutstuinen ten zuiden van de oranjerie zijn in 1935 nog in gebruik, nu jeu de boules-banen; de nutstuinen in de noordwesthoek (moestuinen, boomgaarden) zijn echter veranderd in open weiden met een enkele solitair, tegenwoordige situatie nog steeds speelweide met hoge coniferen.

Afb. 21 Luchtfoto 1921. Hierop zien we dat de beek is recht getrokken in de noordwesthoek van het park. (Coll. Archief Eemland)

Afb. 22 Luchtfoto 1935. Hierop is duidelijk te zien dat daar waar de beek is recht getrokken, in de noordwesthoek van het park, nu een open landschapsparkje is ingericht. (Coll. Archief Eemland)

Overzicht van nu nog kenmerkende parkelementen uit het verleden van Randenbroek

- Uit de 16de-eeuwse tekening (1562) van Pieter Coenenz. zijn nog herkenbaar: de loop van de Heiligenbergerbeek en de natuurlijke heuvels.
- Uit de tijd van Jacob van Campen en zijn erfgenamen, grofweg de 17de eeuw, zijn nog te onderscheiden: de (enigszins opgehoogde?) ‘bergjes’, waarvan één met 17de-eeuwse eik; de oude zomereik achter het huis bij de vijver; de ruimte van de Metgensbleek, die qua omvang en indeling tot op heden is blijven bestaan; de ruimte van de schapenweide en de ruimte van de nutstuinen in de noordwesthoek van Randenbroek, de tegenwoordige speelweide.
- Uit de 18de eeuw dateren: de duiventil¹⁹, die niet op de 17de-eeuwse kaarten voorkomt, echter wel op de oudste kadasterkaart, gedateerd tussen 1811 en 1830; de vijverpartij achter het huis die waarschijnlijk halverwege de 19de eeuw in landschapsstijl is omgevormd uit de 18de-eeuwse visvijvers achter het huis; de afwisselende ‘wandeling’ langs de binnengrenzen van het terrein met zicht op de Heiligenbergerbeek en de omgeving en de schapenwei.
- Uit de tijd van de kadasterkaart uit omstreeks 1830 zijn nog herkenbaar: een kromming in de toegangslaan; de ‘lustbossen’ (wandelbos met verspreide opgaande bomen en rondgaande paden) ter weerszijden van deze toegangslaan; het oranjerie-complex ter plaatse van de voormalige hertenkamp – nu jeu de boules-banen.
- Uit de tijd van de topografische kaart van 1872: de gebogen ‘S-vormige’ toegangslaan; en de oude ‘wandeling’ langs de noordrand van het park.
- Uit de periode tussen 1921 en 1930: het landschappelijke parkdeel als uitbreiding van het terrein, waar de beek is recht getrokken; de toegangslaan als deel van een nieuwe rondwandeling, met een aftakking zuidoostwaarts naar de boomgaard bij de oranjerie; de voormalige moestuinen in het noordwesten, omgevormd in open weiden met een enkele solitair (de tegenwoordige speelweide met hoge coniferen).

Bijzonder in de zin van niet veelvuldig voorkomend op Nederlandse buitenplaatsen zijn op Randenbroek de van oorsprong natuurlijke bergjes of heuvels (waarvan een beplant met een zeer oude eik); de ruimte van de Metgensbleek, die qua omvang en situatie nog steeds op dezelfde plek ligt als vier eeuwen geleden; een hele oude schapenweide die ook qua omvang en situatie nog steeds op dezelfde locatie is gelegen; een van oorsprong 18de-eeuws open opgaand bos, beplant met eik en beuk; een afwisselende 18de-eeuwse ‘wandeling’ langs de binnengrenzen van het terrein.

Opmerkelijk is tevens dat er wat betreft de beplanting veel groenblijvende ondergroei is van hulst, taxus, buxus en rododendron. Of dit iets te maken heeft met een groenblijvende beplanting van spar en den, waarmee men in deze streek, o.a. op de buitenplaats Nimmerdor van Everhard Meyster, maar ook op Hofwijck in Voorburg al in de 17de eeuw experimenteerde, is niet bekend.

¹⁹ Zie Karsemeijer, H.M. en G.A. Overeem. Duifhuizen in Nederland. *Bulletin KNOB 1984 (1985), nr.4*. p. 220-230. In dit artikel wordt de bouw van het duifhuis in de 18de-eeuw gedateerd.

III KARAKTERISTIEKE KENMERKEN VAN DE VROEGE EN LATE LANDSCHAPSSTIJL IN NEDERLAND (VÓÓR 1822), IN VERBAND MET HET WERK VAN HENDRIK VAN LUNTEREN

- De vormgevingsprincipes van de tuinarchitecten J.D. Zocher sr., J.D. Zocher jr. en Gijsbert van Laar

Als we de vroege en late landschapsstijl willen karakteriseren, kunnen we niet heen om de werken van Jan David Zocher senior (1763-1817) en Jan David Zocher junior (1791-1870). De eerste werkte in de vroege kleinschalige landschapsstijl (tot omstreeks 1815); de tweede in de late open landschapsstijl (van omstreeks 1815 tot 1870). Hendrik van Lunteren zat qua leeftijd tussen Zocher sr. en Zocher jr. in (zie pag. 5 en hst. II.3, pag. 14 e.v.).

De theorieën van Christian C.L. Hirschfeld (1742- 1793) waren aan het eind van de 18de eeuw het uitgangspunt voor de gedachtevorming over parkarchitectuur.²⁰ Hij benadrukt het feit dat een tuin “aangename denkbeelden en gewaarwordingen” zal moeten oproepen; hij adviseert gebruik te maken van natuurlijke gegevens van het terrein; rechte lijnen, strak gesnoeide bomenbedden en grotten kunnen verdwijnen ten gunste van kronkelpaden, slingerende vijvers, heuvels en dalen, bloeiende struiken en bomen in allerlei soorten, ook exotische; in principe was alles van Gods schepping, dus ook de wildernis als navolging van de woeste natuur, hem welkom. Hirschfeld ziet de nieuwe tuinkunst tevens in het teken staan van een nationaal bewustzijn en hij spreekt dan ook van patriottische tuinkunst.²¹ Waarschijnlijk doelde hij hiermee op het feit dat het ‘eigen’ karakteristieke kenmerk van de locatie uitgangspunt moet zijn voor een tuinontwerp, of dat een eigen nationale interpretatie van het begrip ‘Engelse landschapsstijl’ belangrijk is.

Landschapsstijl

In de landschapsstijl wordt aanvankelijk een ideaal geschilderd landschap (Arcadië), later een wijds (Engels) landschap nagebootst. Meestal wordt er een verschil gemaakt tussen vroege en late landschapsstijl. Voor de vroege landschapsstijl (circa 1750-1815) zijn afwisseling, kleinschaligheid en beslotenheid karakteristiek; voor de late landschapsstijl (circa 1815-1870) zijn afwisseling, vergezichten, open ruimten en boomcoullissen karakteristiek. In de eerste helft van de 18de eeuw had men een afkeer gekregen van het gekunstelde en het mathematische, waarop de Frans-classicistische tuinen juist waren gebaseerd. In plaats van de natuur te bedwingen, zoals gebeurde in de Frans-classicistische tuinarchitectuur, trachtte men zich voortaan door zijn gevoel voor de natuur te laten leiden. Deze houding tegenover de natuur ligt ten grondslag aan de landschapsstijl. Een afwisselende wandeling langs slingerpaden, natuurlijke beken, vijvers met eilanden, heuvels en soms een ruïne, vormt de essentie van de landschapsstijl en de ruggengraat van ieder landschapspark. De meest bekende tuinarchitecten van deze stijl in Nederland zijn verschillende leden van de familie Zocher en van de familie Van Lunteren.

De nieuwe opvattingen over tuinarchitectuur, geïnspireerd op het ideale landschap van Arcadië en voor het eerst toegepast in het licht glooiende Engelse landschap (Lancelot Brown, o.a. bekend van Blenheim Palace), waren in Nederland moeilijk te realiseren. In de geest van Hirschfeld heeft de 18de-eeuwse vroege landschapsstijl in Nederland dan ook een geheel eigen karakter gekregen gebaseerd op het typisch eigene van het landschap: veel opgaand bos en hakhoutaanplant van inheems hout met kronkelpaadjes binnen de vaak nog gehandhaafde rechte lanenstructuren uit een vroegere periode – en

Jan David Zocher sr. (1763-1817)

In tegenstelling tot zijn schoonvader J.G. Michael probeerde J.D. Zocher sr. zich te onttrekken aan het overnemen van al te veel oude (geometrische) structuren uit eerdere periodes. Hij handhaafde oude lanen alleen wanneer hierdoor een grens van een parkdeel of van de gehele buitenplaats werd gevormd. Zijn paden zijn meestal uitgezet in rondwandelingen en passeren dan hakhoutbossen en heestergroepen, soms afgewisseld door uitzichten in open weiden, vaak beplant met solitaire

²⁰ Zie lit. C.L. Hirschfeld, Utrecht, 1779; en Leipzig, 1779-1785 (5 delen). Hirschfeld is naast tuintheoreticus bekend geweest als hoogleraar filosofie in Kiel (Sleeswijk-Holstein).

²¹ Zie H. Rijken, 2003, p. 99.

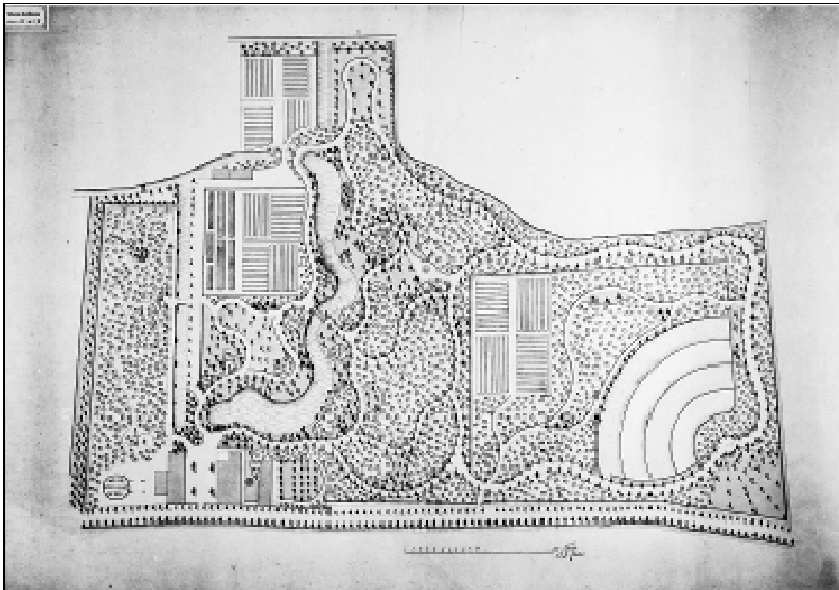
PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

loofbomen en /of coniferen. Een open weide met vijverpartij met of zonder eiland vormt een enkele keer het centrum van zo'n rondwandeling.

Oude zichtassen, in de classicistische tuinarchitectuur gevormd door zichtlanen, werden door Zocher sr. vaak gehandhaafd in de vorm van open golvende zichten.

Zocher sr. werkt vanaf 1810 ook wel met open ruimten, zoals in zijn ontwerp voor Paviljoen Welgelegen (Haarlemmerhout). Hij creëert hier open zichten vanuit het Paviljoen en paden rondom open ruimten, die overigens zelf door heestergroepen en langs solitaire bomen leiden, zodat het oog van de wandelaar vanuit een meer besloten donker parkdeel steeds getrokken wordt naar de open en lichtere plaatsen. De snijpunten van paden zijn bij Zocher sr. in zijn latere ontwerpen met heestergroepen beplant. Er is bij hem nog geen sprake van een zichtrelatie naar gronden buiten de buitenplaats zoals later Zocher jr. dit verschijnsel hanteert.

De karakteristieke kenmerken van de vroege landschapsstijl zoals Zocher sr. die toepast zijn open zichtassen op de plaats van de vroegere barokke zichtlanen, en rondlopende lanen en paden (ronde bosperken) met een afwisselende beleving in de vorm van zichten op bos of hakhout, op bloeiende heesterpartijen, op kleinere open ruimtes en op waterpartijen met of zonder beplant eiland. In het algemeen kan men zeggen dat de ontwerpen kleinschalig zijn opgezet en dat de bloeiende heesterpartijen (in die tijd aangeduid met de woorden 'Engels hout' of 'Engelse partij' of 'Engels plantsoen') een belangrijke decoratieve rol spelen.

Afb. 23 J.D. Zocher sr. Ontwerp voor Duinzicht Oegstgeest (1806-1810). Bijzondere Collecties, UB Leiden.

Jan David Zocher junior (1791-1870)

J.D. Zocher junior was een echte praktijkman, theorie (tuinfilosofie) versmaadde hij volgens zijn kleindochter. Hij had in Parijs en Rome een degelijke klassieke opleiding genoten en aansluitend heeft hij een studiereis naar Engeland gemaakt. Tijdens zijn opleiding in Rome en Parijs en zijn reis naar Engeland zal hij zeker kennis hebben gemaakt met het motief van het arcadische landschap. Een geschilderd geïdealiseerd arcadisch landschap wordt meestal gekenmerkt door een open heuvelachtig terrein met schaduwrijke bomen, waarin zich een vredig landleven afspeelt. In de schilderkunst uit die periode vinden we in het natuurlijk landschap – vaak met waterval – verwijzingen naar de klassieken door middel van een tempeltje of een ruïne.

Deze elementen van het arcadische landschap werden eerst in Engeland en vervolgens in Frankrijk, Duitsland en Nederland toegepast in de tuinarchitectuur. Johan David Zocher jr. ging in deze traditie te werk. Zijn vader had al een aanzet gegeven tot een meer open tuinarchitectuur. Juniors opvatting sloot geheel aan bij het arcadisch landschapsmotief, dat wil zeggen, zijn ontwerpen verbeeldden een

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

geïdealiseerd landschap, dikwijls voorzien van enige heuvels of glooiingen en waterpartijen, in harmonie met de omgevende natuur. Akkers, weiden en rustieke bouwelementen konden deel uitmaken van de totaalopzet. Een tempeltje, een ruïne of een ander neoclassicistisch bouwwerk werd door Zocher gebruikt als verwijzing naar het Arcadië van de klassieken.

Afb. 24 J.D. Zocher jr. Buitenplaats Dordwijk te Dordrecht / Dubbeldam. Zie met name de afwisselende beplanting (open en dicht) langs de oevers van de beek. (1852). Part. Collectie

Zochers ontwerpen zijn eenvoudig van opzet en harmonieus van vorm. Door langs zijn 'rondwandelingen' afwisselende gezichten aan te brengen verkreeg de aanleg een grote belevingswaarde die nog eens werd versterkt door het toepassen van een grote verscheidenheid aan beplanting, bestaande uit bloeiende heesters, loofhout en coniferen. Bloemen spelen geen rol bij hem, behalve stinsenplanten. Dit weten we omdat ook in kwekerijcatalogi stinsenplanten te koop worden aangeboden. Deze werden ter versterking van het van nature aanwezige sortiment tussen bomen en in bosranden aangeplant. In een van de catalogi van kwekerij Rozenhagen worden in de rubriek '*Fraai bloeiende vaste planten voor de open grond*' als stinsenplanten genoemd: *Anemone nemorosa*; *Anemone ranunculoïdes*; *Campanula latifolia*; *Digitalis purpurea*; *Helleborus viridis*; *Pulmonaria officinalis*; *Saxifraga granulata*; *Scrophularia sambucifolia*; *Viola minor* en *Viola odorata*. Ook vinden we deze stinsenplanten in de parken van Zocher jr. op de grenzen van open en dicht of van bos en open (weide)grond, zoals *Hyacinthis non-scripta*; *Corydalis solida*; *Galanthus nivalis*; *Scilla siberica*.

De open ruimten garandeerden rust, evenals delen van gehandhaafde lanen uit vroegere perioden. De latere parkontwerpen van Zocher jr., die hij samen met zijn zoon Louis Paul heeft ontworpen, blijven in principe dezelfde uitgangspunten en vormgeving vertonen.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Stinsenplanten

In Park Randenbroek komen verschillende soorten stinsenplanten voor. Dit zijn planten, veelal bolgewassen, die we oorspronkelijk aantreffen bij 'stinsen' (Fries voor stenen huis), maar zeker ook daarbuiten, vooral op buitenplaatsen. Vanaf de Middeleeuwen tot heden werden deze planten van elders in Nederland ingevoerd. Sommige stinsenplanten zijn inheems, andere komen voor in loofbossen op steile hellingen in het bergland van Midden-Europa. Veel stinsenplanten zijn van daar uit ingeburgerd op onze buitenplaatsen. Van nature komen ze voor op de overgang van hoge naar lage gronden en op de overgang van natuurlijke naar bewerkte gronden. Aangezien bewerking van de grond op buitenplaatsen veelvuldig voorkomt, voelen deze planten zich hier juist goed thuis. Hun natuurlijke milieu zijn de rijkere gronden, maar ze komen zeker ook op zandgronden wel tot ontwikkeling.

In de *Catalogus van Vaste Planten voor de volle grond welke te bekomen zijn bij H. en D. van Lunteren, bloemisten en boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht* (1819) van H. en D. van Lunteren worden stinsenplanten te koop aangeboden. Het zou heel goed kunnen dat de stinsenplanten van Randenbroek afkomstig zijn van de kwekerij Flora's Hof in Utrecht.

We geven hier de historische namen van de stinsenplanten die in deze Catalogus voorkomen.

Anemone apenina; Anemone nemerosa; Anemone ranunculoides; Campanula latifolia; Convallaria majalis; Crocus; Doronicum; Erythronium dens-canis; Erythronium flore album; idem flore purpureum; Fritillaria meleagris; Galanthus nivalis; idem flore pleno; Hyacinthus non-scriptus; Leucojum aestivum; Leucojum vernum; Narcissus poeticus; Narcissus pseudonarcissus; Ornithogalum nutans; Ornithogalum umbellate; Primula elatior; Pulmonaria officinalis; Saxifraga erantulate; Scilla bifolia; Tulipa silvestris.

Gijsbert van Laar (1767-1829)

Tenslotte een enkel woord over de manier van werken van de tuinarchitect Gijsbert van Laar.²² Hij is meer bekend geworden door de 'tuinsieraaden' die hij in zijn boek *Magazijn van Tuinsieraaden* (1802-1809) heeft opgenomen, dan door zijn tuinarchitectonische werken. Door de tuinplattegronden die hij in dit boek heeft opgenomen krijgen we echter toch een indruk van zijn stijl en ideeën.

Zie als voorbeeld de plattegrond van een deel van de buitenplaats Rijn Noord (Plaat 87 in het *Magazijn*) met graspartijen, een hertenkamp, watervallen, boomgaard en een bergje met kuuipplanten versierd (afb. 25).

Afb. 25 Plattegrond van park Rijn Noord. *Magazijn van Tuinsieraaden*, 1802-1809. Plaat 87.

De stijl van Van Laar sluit naadloos aan bij die van Zocher sr. en in het algemeen bij de landschapsarchitectuur uit de late 18de eeuw. Kenmerken ook in Van Laars werk zijn waterpartijen

²² Zie verder Carla S. Oldenburger-Ebbers. De tuinplattegronden van Gijsbert van Laar. Groen 4 (1994), p. 35-39.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

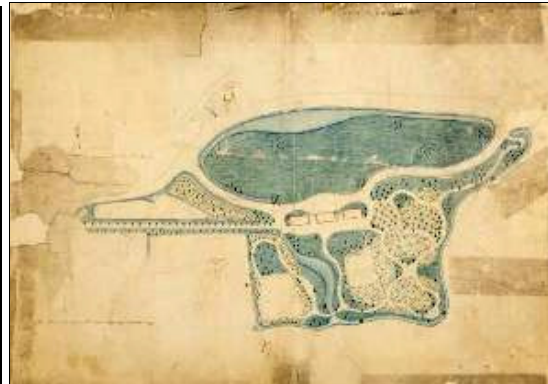
met aflopende glooiende oevers (geen rietkragen langs de randen!); wandelingen rond waterpartijen; rondlopende perken met bloemen en bloemdragende heesters; eilanden veelal beplant met populieren en coniferen of bloemdragende heesters; groenblijvend hout en bloemdragende heesters tegen de heuvels; bloemdragende heesters langs de paden en bij de ingang van de plaats. Ook bouwland en tuinland kunnen een 'golvende' omtrek krijgen bij Van Laar, zoals onregelmatige percelen bouwland, golvende moestuinen, golvende boomgaarden. In het algemeen worden de parken gekarakteriseerd door kleinschaligheid, beslotenheid met naar binnen gerichte zichten (vergelijk Zocher sr.) en grote afwisseling, die de grootst mogelijke verscheidenheid moet bewerkstelligen. Volgens Van Laar bestaat het geheim van een goede aanleg uit het fraaiste van de wilde natuur overnemen en het met bevalligheid schikken. Van Laar vindt smalle paden belangrijk (geen brede wandeldreven) en kleinschalige bostaferelen zo mogelijk met beek en rots en tuingebouwen, en een beplanting met grote variatie in vorm en kleur. Als we de ontwerpen mogen geloven is zijn manier van de beplanting van het opgaande hout echter wel opener, het geen meer bij het werk van Hendrik van Lunteren aansluit.

- *Karakteristieke kenmerken van Park Randenbroek in vergelijking met andere werken van Hendrik van Lunteren en van zijn tijdgenoten / tuinarchitecten (J.D. Zocher sr.; J.D. Zocher jr; G. van Laar)*

Om een indruk te krijgen van de manier van werken van Hendrik van Lunteren, is het goed zijn ontwerpen voor Randenbroek, die dus niet, of slechts ten dele zijn uitgevoerd, te vergelijken met enkele wel uitgevoerde ontwerpen van zijn hand: A. Vollenhoven te De Bilt (1800-1810) (afb. 26); B. Huis te Brakel te Brakel (1810) (afb. 27), C. Kasteel Sterkenburg te Driebergen (1830) (afb. 28), D. Geldersche Toren te Spankeren (1844-1846) (afb. 29).

Afb. 26 A. 1800-1810

Afb. 27 B. 1810

Afb. 28 C. 1830

Afb. 29 D. 1844-1846

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

A. Karakteristieke kenmerken op Vollenhoven zijn drie wandelbosjes of 'lustbosjes' met slingerpaadjes in het deel rondom het huis (rechts), met een tamelijk dichte beplanting. Tussen deze bosjes liggen open weiden. In het linker deel van het ontwerp is sprake van bossen met een tamelijk open beplanting, afgewisseld met bouwlanden.

B. Karakteristieke kenmerken op Huis te Brakel zijn een slingerende waterpartij achter de geplande huizen (vergelijk Randenbroek) tussen groene weiden; daartegenover mogelijk een menagerie (dierenweide, hertenkamp, omgeven door bos); regelmatig geplante boomgaarden met rondlopende paden er omheen; randbosjes langs de wegen, de ene dicht en de andere open beplant; het hele park is door watergangen omgeven.

C. Karakteristieke kenmerken op Kasteel Sterkenburg zijn tamelijk open geplante bosdelen binnen rondgaande paden (vergelijk Randenbroek); een boomgaard waardoor ook een patroon van rondlopende paden is uitgezet; grote afwisseling tussen bosdelen en weilanden; en een waterpartij bij het kasteel afgeleid van het watersysteem in het gebied van de Langbroeker Wetering.

D. Karakteristieke kenmerken op De Geldersche Toren zijn een afwisselende wandeling aan de buitenzijde van een rondslingerend water, rondom een centrale weide; enkele rechte lanen uit de formele periode; open weiden; enkele kleine randbosjes nabij de Straatweg.

Uit het bovenstaande kunnen we afleiden dat typisch voor het werk van Hendrik van Lunteren de volgende kenmerken zijn:

- Waterlopen rond het park scheiden park en omgeving;
- Achter het huis bevindt zich vaak een slingerende waterpartij, meestal in verbinding met het water rondom de plaats en vaak gelegen tussen groene weiden;
- Randbosjes in de vorm van wandelbosjes of 'lustbosjes' met slingerpaadjes rondom het huis of ter begrenzing van de plaats langs haar grenzen;
- Een afwisselende 'wandeling' met afwisselende gezichten langs een beek, rond een open weide of langs de grenzen van het park;
- Een afwisseling van soms dicht beplant, dan weer open beplant bos met open weiden, waarbij de zichten vanuit het bos op de open weiden belangrijk zijn;
- Een rechthoekige of binnen een waterloop gelegen dierenweide;
- regelmatig geplante boomgaarden omgeven door rondlopende golvende paden;
- Open geplante bosdelen met opgaand hout en boomgaarden binnen rondgaande paden;
- Behoud van oude rechte zichtassen en/of zichtlanen uit een eerdere stijlperiode;
- Wat betreft de beplanting zijn bloemheesters ongetwijfeld populair en wel nabij het huis, nabij ingangen van het park en langs de oevers van waterpartijen.

Als we deze kenmerken vergelijken met de karakteristieke kenmerken van het werk van vooral Zocher sr. en Gijsbert van Laar, die beiden actief waren in de tijd dat Hendrik van Lunteren het ontwerp voor Randenbroek maakte, dan blijkt de werkwijze van Van Lunteren geheel te passen in het algemene beeld van vooral de vroege landschapsstijl.

Bloemrijke bomen en heesters uit:

Catalogus van Boomen en Struiken van H. en D. van Lunteren, bloemisten en boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht [Utrecht, 1819]. We geven hier de historische namen, zoals ze in de Catalogus voorkomen. De meeste hieronder vermelde geslachtsnamen worden door vele soortnamen gevolgd.

Acer pseudo-platanus; Acer laciniatum; Aesculus hippocastanum; idem fol. arg. en fol. Aur.; Amygdalus persica; Andromeda; Azalia; Baccharis; Berberis; Bognonia; Calycanthus; Ceanothus; Cercis; Chionanthus; Clematis; Cletra; Colutea; Cornus; Coronilla; Crataegus; Cytisus; Daphne; Dirca; Erica; Euonymus; Genista; Glycine; Halesia; Hibiscus; Hydrangea; Hypericum; Jasminum; Kalmia; Lonicera; Lycium; Magnolia; Mispilus; Ononis; Philadelphus; Potentilla; Prunus; Pyrus; Rhododendron; Rhodora; Rosa; Rubus; Sambucus; Sorbus; Spartium; Spiraea; Ulex; Vaccinium.

IV TOEKOMSTVISIE PARK RANDENBROEK

- Toekomstvisie gebaseerd op het cultuurhistorisch onderzoek

Door achterstallig onderhoud en een niet aangeslagen opknapbeurt van het park geeft Park Randenbroek al enige tijd een bijzonder verwaarloosd en troosteloos beeld. De bezoeker voelt zich daardoor onveilig en heeft dientengevolge zelf ook geen zorg en aandacht voor het park. Bovendien is het jammer dat vrijwel niemand van de parkbezoekers zich realiseert dat dit huis in de 17de-eeuw is gebouwd en werd bewoond door Jacob van Campen, de grootste bouwmeester van Nederland, of dat het vanaf 1814, toen het in gedeeld bezit was van Hendrik van Lunteren, een tijdlang als buiten(heren)sociëteit heeft gefunctioneerd.

In het huis zou men in de vorm van een permanente tentoonstelling aandacht kunnen besteden aan het werk van deze beroemde bouwmeester en aan dat van de bekende Utrechtse 19de-eeuwse tuinarchitect Hendrik van Lunteren.

Het huis, de beek, de heuvels, de schapenweide en de Metgensbleek zijn alle historische elementen die al in de 16de en 17de eeuw kenmerkend waren voor deze plaats, terwijl ook 18de-eeuwse parkkenmerken zoals slingerende paden in de randen van het park en rondom en over de bergjes, waarschijnlijk nog uit de 18de eeuw afkomstig zijn. Dit beeld van een kleinschalig landschapspark met veel historische kenmerken zou beter tot zijn recht kunnen komen. Hoewel we hebben kunnen constateren dat Van Lunterens ontwerp voor Randenbroek, met name zijn nieuw ontworpen slingerpadenpatroon uit 1814, niet is uitgevoerd, is het aanzien van het park in zijn geheel cultuurhistorisch gezien een typisch product van Nederlandse 19de-eeuwse landschapsarchitectuur. Omdat de werkwijze van Hendrik van Lunteren geheel aansluit bij de gangbare werkwijze van de landschapsarchitectuur in de eerste helft van de 19de eeuw, achten wij het aanbevelingswaardig ook bij herstelwerkzaamheden zijn ontwerptraant, die we kennen uit de hiervoor beschreven werken, zoveel mogelijk te blijven volgen.

Zoals gebruikelijk bij herstel van historische parken, die beschermd zijn als ‘complex historische buitenplaats’, is het van het grootste belang het concept van aanleg en de historische parkstructuren uit vroeger eeuwen te respecteren, d.w.z. te behouden en te herstellen. Zorgvuldig dient eveneens blijvend te worden omgegaan met het oude bomen- en heesterbestand en de vanouds aanwezige (semi)natuurlijke flora, zoals de op veel buitenplaatsen voorkomende stinsenflora en fauna.²³

De Metgensbleek zou uitstekend geschikt zijn voor een tuinencomplex met een educatief karakter, mogelijk op het gebied van tuinhistorie, hovenierskunst en kweekkunst. We bedoelen geen schooltuinen of volkstuinten, maar een kleurrijk goed verzorgd tuinencomplex dat ook van verder dan Amersfoort bezoekers trekt en die vóór of na hun bezoek aan de tuinen ook park en huis Randenbroek zullen aandoen. Gedacht wordt aan kweektuinen met

²³ Bekend is Randenbroeks grote verscheidenheid aan bomen en struiken, planten en dieren. Men spreekt over zeker vijftig soorten bomen en struiken, vijftig soorten planten en vele soorten vogels (o.a. een reigerkolonie) en vleermuizen. Zie ook de kadertekst over *Stinsenplanten*. Zowel op de kwekerij Flora's Hof in Utrecht (de kwekerij van Van Lunteren) als op Rozenhagen te Haarlem (de kwekerij van de Zochers te Haarlem) werden stinsenplanten te koop aangeboden. Zie *Catalogus van vaste planten voor de volle grond, welke te bekomen zijn bij H. en D. van Lunteren, bloemisten en boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht*; zie ook kadertekst stinsenplanten.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

planten die in onze tijd veel belangstelling trekken. De Nederlandse Rozen Vereniging, de Nederlandse Dahlia Vereniging, De Nederlandse Hostavereniging, de Anjertelers, of de Vereniging Sierteelt zouden misschien hierbij behulpzaam kunnen zijn.

Tentoonstellingen en manifestaties in de vorm van een bloemenshow of een fruitrassenshow kunnen aansluitend aan de kweektuinen en/of boomgaarden een regionale trekpleister zijn. Vergelijk bijvoorbeeld de pioenenshow op het Landgoed Keukenhof in Lisse (elk jaar in juni), waar duizenden bezoekers op afkomen.

Als verwijzing naar de kweek van vruchtbomen door Jacob van Campen zou men enkele modelboomgaarden beplant met historische fruitrassen en kleinfruitrassen (appels, peren, noten, kersen, druiven en bessenrassen) kunnen aanleggen.

Zou het prachtige van oorsprong 17de-eeuwse huis tenslotte, net als in de eerste helft 19de eeuw, niet weer een trefpunt kunnen worden voor de Amersfoortse burgerij, die hier, zoals in vroeger eeuwen de heren in de sociëteit, een drankje komt drinken en een balletje komt gooien? De huidige jeu de boules-banen in het park zijn dan als verwijzing naar de kolfbaan van weleer te beschouwen.

Een functie die als vanouds bij het park past, is een theehuis / grand-café / café-restaurant met grote terrassen aan beide zijden van het huis. Een dergelijke functie laat boven eventueel nog ruimte voor een of twee aparte woon- of werkruimten. Vergelijk bijvoorbeeld Huis Sonsbeek (tentoonstellingen en restaurant), de oranjerie van Sonsbeek (thee en café) of de oranjerie in de Amsterdamse Hortus (koffie, thee, wijn, lunch en eenvoudige maaltijden). Dit zijn twee voorbeelden van druk bezochte trefpunten aan de rand van de binnenstad, waar dames na een wandeling overdag een kopje koffie komen drinken of komen lunchen en hele gezinnen aan het eind van de middag elkaar treffen onder het genot van een drankje en een hapje.

- Algemene en praktische richtlijnen ter verbetering van het park

De hieronder gegeven algemene en praktische richtlijnen (na het kader) zijn afgeleid van de aan ons overgeleverde karakteristieke parkkenmerken van Randenbroek uit vroeger eeuwen en uit de werkwijze van de landschapsarchitect Hendrik van Lunteren zoals we die hebben waargenomen uit zijn werken besproken in het vorige hoofdstuk.

De parkgeschiedenis weer tot leven brengen

Door de historische tuin- en parkaanleg van Park Randenbroek ten tijde van Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren nader te bestuderen zijn de karakteristieke kenmerken van Park Randenbroek uit de 17de en 19de eeuw gedetermineerd. De vormentaal uit de tijd van Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren is hierdoor voor ons weer gaan spreken. Door de groene geschiedenis weer tot leven te brengen en indien gewenst een eigentijds beeld aan die geschiedenis toe te voegen maken we ons klaar voor de toekomst.

Restaureren van parken vraagt respect voor de historie en begrip voor de nog aanwezige groene historische elementen in het park. Vragen die bij parkrestauraties altijd eerst gesteld dienen te worden zijn a) kunnen we nog aanwijsbare structuurelementen uit vroeger eeuwen in het park herkennen, zoals zichtlanen, vijvers en padenverloop, naast oude bomen en heesters; en b) is het historische beeld uit de betreffende perioden nog zo duidelijk aanwezig dat door relatief kleine ingrepen dat historische beeld weer hersteld kan worden.

Bij parkrestauraties is historisch onderzoek het uitgangspunt voor de restauratie-richtlijnen. Het historisch beeld kan op Randenbroek weer zichtbaar worden gemaakt door allerlei beheermaatregelen, zoals terugbrengen van afwisselende zichten op de omgeving en in de bosperken; door snoeien, terug snoeien, verwijderen, inboeten, bijplanten van bomen en heesters; door de randwandelingen met uitzicht op de omgeving weer duidelijker herkenbaar te maken; door de oevers langs de grote vijvers deels glad te maken en het wateroppervlak weer te laten spiegelen; en door paden en lanen te herstellen waar nodig etc.

Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren zullen in Amersfoort weer tot leven komen en zich met trots kunnen voorstellen aan de parkbezoekers uit de 21ste eeuw.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Om het Park Randenbroek te behouden voor de toekomst en het zijn 19de-eeuwse glans terug te geven, zullen we hier eerst – vanuit cultuurhistorisch oogpunt – enige algemene primaire richtlijnen, gevolgd door algemene praktische richtlijnen geven voor het uitvoeren van maatregelen tot herstel van Park Randenbroek. Wij zijn van mening dat deze maatregelen vóór de detailmaatregelen per bosperk (hierna volgend in Bijlage I) dienen te worden uitgevoerd.

Algemene uitgangspunten, richtlijnen en aanbevelingen, gebaseerd op de groene geschiedenis van park Randenbroek en op de heersende restauratiefilosofie

- Geïsoleerde landschaps- en beplantings- en bouwelementen uit een vroegere periode, ook al stammen deze niet uit de periode van de vroege landschapsstijl, altijd behouden. Denk hierbij aan de schapenweide of aan de oude eik op een van de heuvels, maar ook aan de oude duiventil.

- Concept van tuin- en parkaanleg, bijvoorbeeld de aard en de structuur van paden, lanen en vijvers zoals aan ons overgeleverd (zie de conclusie aan het einde van hoofdstuk II) altijd behouden, met dien verstande dat structuren die door stijlverandering zijn verdwenen en door andere structuren zijn opgevolgd, niet worden teruggebracht naar een eerdere periode. De rechte barokke toegangslaan bijvoorbeeld is in het verleden vervangen door een slingerende toegangslaan in landschapsstijl. In zo' n geval deze laatste toestand behouden. Stijlveranderingen worden meestal op meerdere plaatsen tegelijk aangebracht, zodat de nieuwe structuren weer een nieuwe periode vertegenwoordigen en ons op die manier een nieuwe stap vooruit in de geschiedenis laten zien.

- De aard en vorm van ruimtelijke eenheden uit vroeger eeuwen – indien nog aanwezig – altijd behouden en eventueel nieuwe functie geven. Denk aan de kinderspeelplaats op de plaats van voormalige moestuinen en bouwlanden en de jeu de boules-banen op de plaats van moestuinen.

- De oevers langs de vijver en langs de beek zacht glooiend laten aflopen en riet en opslag langs de randen van het water grotendeels, voor zover ze het zicht belemmeren, weghalen (zie afb. 30). Het water dient zoveel mogelijk als spiegelend oppervlak te worden ervaren. Historische tekeningen en prenten laten dit beeld zien.

Afb. 30 Opschot van o.m. elzen en wilgen langs de oever van de Heiligenbergerbeek. Deze bomen dienen gedeeltelijk verwijderd te worden.

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

- De loop van de beek en het zicht op de beek duidelijker zichtbaar maken door afwisselende zichten op de beek te creëren, d.w.z. open vrij zicht afwisselen met clusters struiken of bomen die het zicht op de beek even mogen ontnemen (afb. 31 en 32).

Afb. 31 Niet gewenst beeld: door riet en opschot wordt het zicht op de beek ontnomen

Afb. 32 Streefbeeld: het water van de beek is duidelijk zichtbaar

- Bosperken opschonen en herstellen waarbij gestreefd wordt naar een beeld dat overeenkomt met de historische parksituatie uit de 18de of 19de eeuw, d.w.z. dood hout en niet-vitale bomen blesen en verwijderen; scheve bomen (meestal zaailingen) en opslag verwijderen, behalve in van te voren aangewezen delen natuurbos (zie bijlage, perk 6), waar opslag en dood hout en iedere ondergroei wel worden gewaardeerd ten behoeve van vogelleven, insectenleven etc. Ook de half omgezaagde bomen in de rest van het park verwijderen. Deze richtlijn is gebaseerd op het feit dat Randenbroek een cultuurmonument is, d.w.z. een door de mens ontworpen en aangelegd, en geen natuurmonument, hoewel de verscheidenheid aan flora en fauna groot is en uiteraard zo goed mogelijk gewaarborgd dient te worden.

- In bosvakken op plaatsen waar beplanting om welke reden dan ook is verdwenen altijd herplanten met inheems hout of historisch verantwoorde soorten. Ter opluistering van de paden kan daarlangs 'Engels bloemhout', clusters van inheemse en/of 18de- en 19de-eeuwse soorten, worden aangeplant. De kwekerijcatalogus van Flora's Hof van de gebroeders H. en D. van Lunteren te Utrecht (1819) is te gebruiken bij het uitzoeken van deze bomen en struiken (zie afb. 33 en 34). Zie kader op p. 31.

Afb. 33 en 34 Jonge aanplant van 'Engels bloemhout' langs de paden en in de lichtere delen van het bos

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

- Op de deels 18de-, deels 19de-eeuwse ‘wandelingen’, d.w.z. op randpaden, paden rondom bosperken, en paden op en rond de heuvels, de afwisselende gezichten weer beleefbaar maken. Deze zijn bedoeld om dan weer een zicht vanaf het pad op een perk, dan weer een uitzicht naar de omgeving, zoals naar de beek of een vergezicht, te bieden. Bloemheesters zijn op die reden meestal in kleine clusters langs de paden en langs de oevers geplaatst. Voor een keuze uit de soorten, zie eveneens de *Catalogus van Boomen en Struiken van H. en D. van Lunteren* uit 1819. Zie kader op p. 31.

- Zichten door het park of vanuit het park naar de omgeving – vroeger over de landerijen naar de stad – ; naar de beek, vanaf de bergjes naar het schapenweitje langs de Heiligenbergerweg en naar de weilanden/sportvelden aan de westzijde van het park kunnen door opschot anno 2010 nauwelijks meer worden beleefd. Hoewel zichten in een kleinschalig, naar binnen gekeerd landschapspark in het algemeen nauwelijks bestaan, waren er wel zichten vanaf de bergjes naar de omgeving. Deze bergjes zijn nu echter te dicht begroeid.

Afb. 35 en 36 Streefbeeld voor Randenbroek is om het park meer open te maken; wandelaars waarderen ook licht en ruimte.

- Ook het zicht op het huis vanaf de kant van de Bisschopsweg dient te worden vrijgemaakt, omdat een taxus het directe zicht wegneemt. Als men vanaf deze weg het toegangspad is gevolgd, op een driesprong komt en moet besluiten linksom of rechtsom naar het huis te gaan, zou het huis ongehinderd voor je moeten liggen. Tevens belemmert een boom het vrije zicht op de hoofdingang van het huis (afb. 37).

Afb. 37 Een boom staat precies tussen de driesprong en de hoofdingang van het huis

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Praktische richtlijnen en aanbevelingen

- De ondergroei in bosperken, zoals groenblijvende hulst, taxus, buxus en rododendron bij uit de hand gelopen situaties verwijderen of terugsnoeien. Braam en prachtframboos – hoewel deze laatste bekend staat als stinsenplant – altijd verwijderen, aangezien deze op den duur alles overwoekeren (afb. 38). De bosperken, met opgaande eiken en beuken zoals ook in de tweede helft van de 18de eeuw en in de 19de eeuw, zijn oorspronkelijk bedoeld voor houtproductie en niet voor het bevorderen van de biodiversiteit, al is dat tegenwoordig een aardige en belangrijke bijkomstigheid.

- De aanwezige stinsenplanten koesteren en op geschikte plaatsen bijplanten. Zie kadertekst stinsenplanten.

Afb. 38 Prachtframboos (Wassenaar Backershagen) neemt hier het zicht weg over het water en maakt openplaatsen ondoordringbaar

- De zitbanken in Park Randenbroek zijn passend voor een 19de-eeuws landschapspark (zie afb. 39 en 40). Prullenbakken en bruggen dienen nader te worden beschouwd op functionaliteit van plaatsing en eenheid in vorm.

Afb. 39 en 40 Geschikte banken met een 19de-eeuwse uitstraling in het huidige Park Randenbroek

- De verharde paden liggen op sommige plaatsen niet in de grond maar steken er boven uit (zie afb. 41). Dit kan gevaarlijke situaties opleveren. Denk aan wandelaars die struikelen over de verhoging of er af 'vallen' en zwikken. Grond naast de paden dus aanvullen. De paden in het bos een natuurlijke uitstraling laten, niet 'cultiveren' door ze af te kanten.

Afb. 41 Het verharde en met staalband afgezette pad steekt nu boven de grond uit

- Traptreden op de bergjes indien gewenst in bielzen of in 'rusticasteen' (grof gekapte natuursteen, zie afb. 42) herstellen (wel duur, doch zeker duurzaam). Het oorspronkelijke beeld dat men voor ogen heeft is dat van cementrustieke traptreden met houtnerf (gekist beton, maar deze zijn wellicht nog duurder).

Afb. 42 Rusticasteen, zoals aanwezig bij een voormalige trap aan de voorzijde van het Huis Randenbroek

V. SLOTCONCLUSIE

Dit onderzoek heeft een overzicht opgeleverd van de resterende aanwijsbare historische overblijfselen van het park en daarnaast van de typische kenmerken van de vormentaal van Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren.

Historische kenmerken van Park Randenbroek uit de tijd van Jacob van Campen en zijn erfgenamen – grofweg de 17de eeuw – zijn: de ruimte van de driedelige Metgensbleek, die qua omvang, vorm en indeling tot op heden is blijven bestaan; de bergjes of heuvels, waarvan een met een zeer oude eik beplant; de ruimte van de schapenweide en de ruimte van de oorspronkelijke boomgaard en de moestuinen in de noordwesthoek van Randenbroek, later omgevormd tot de tegenwoordige speelweide. Van de typisch Hollands-classicistische tuinaanleg uit de tijd van Jacob van Campen (op harmonische verhoudingen gestoelde symmetrische uitleg langs de middenas van het huis, met de ommuurde hof aan de voorzijde en de verdiepte tuinaanleg aan de achterzijde daarvan) is in het hedendaagse Randenbroek niets meer terug te vinden. Wel zal de vijver achter het huis ongetwijfeld zijn gevormd uit de visvijvers uit zijn tijd.

Uit de 18de eeuw dateren: de duiventil; de delen open parkbos (qua type, niet qua beplanting) met verspreide bomen ten noorden van de toegangslaan; de met opgaande bomen beplante heuvels aan beide zijden van de toegangslaan; een afwisselende ‘wandeling’ langs de binnengrenzen van het terrein, met zicht op de Heiligenbergerbeek, op de omgeving en op de schapenwei. De kenmerkende open opgaande bosaanplant was een bosaanplant in plantagevorm, bedoeld voor houtproductie en hoort nog thuis in de formele tuinarchitectuur. De afwisselende ‘wandelingen’ op Randenbroek, uitgezet langs de binnengrenzen van het park, zijn kenmerkend voor de vroege landschapsstijl.

In de 19de eeuw is daarenboven de loop van de beek verlegd en is in plaats van de rechte toegangslaan een nieuwe enigszins gebogen toegangslaan ontworpen die oorspronkelijk even zuidelijker langs de Heiligenbergerweg begon. De verandering van rechte laan in gebogen laan is een typisch kenmerk van de landschapsstijl, maar niet speciaal van Hendrik van Lunteren. Dit zelfde geldt voor de verandering van de recht gevormde vijvers in een landschappelijke waterpartij, die waarschijnlijk halverwege de 19de eeuw heeft plaatsgevonden.

Bij het opstellen van de richtlijnen voor beheer hebben we niet alleen met een vergrootglas gekeken naar de resterende historische kenmerken van Park Randenbroek en de vormentaal van Jacob van Campen en Hendrik van Lunteren, maar namen we ook de typische karakteristieke kenmerken van de vroege landschapsstijl in beschouwing, met name de werkwijze van J.D. Zocher senior, J.D. Zocher junior en van Gijsbert van Laar. Hierbij valt te denken aan de toepassing van Engels bloemhout langs de paden en in de bosperken.

Met de aanwijzingen die uit deze beschouwingen voortvloeien hebben we richtlijnen voor beheer aangereikt, waarmee Park Randenbroek op verantwoorde wijze zijn cultuurhistorie, zijn leven en zijn glans zal terug kunnen krijgen.

LITERATUUR

- Brongers, J. Ayolt. Met Pieter Pypers op stap langs de Amersfoortse Lustwarande. *FleHITE: Historisch Jaarboek voor Amersfoort en omstreken 2003*, IV.
- Huisken, Jacobine, Koen Ottenheim, Gary Schwartz (redacteurs). *Jacob van Campen: het klassieke ideaal in de gouden eeuw*. Amsterdam, 1995.
- Karsemeijer, H. M. en G. A. Overeem. Duifhuizen in Nederland. Bulletin KNOB 1984(1985), nr.4. p. 220-230.
- Kramm, C. *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onze tijd*. Amsterdam, 1864.
- Lammertse-Tjalma, Pien. *Hendrik van Lunteren (1789-1848) tuinarchitect...* Amsterdam, 1996. Studentenscriptie. Bijlage 1. Oevre Hendrik van Lunteren.
- Lunteren, H. en D. van. *Catalogus van Boomen en Struiken van H. en D. van Lunteren, bloemisten en boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht* [Utrecht, 1819].
- Lunteren, H. en D. van. *Catalogus van Vaste Planten voor de volle grond, welke te bekomen zijn bij H. en D. van Lunteren, bloemisten en boomkwekers in Flora's Hof te Utrecht* [Utrecht, 1819].
- Mehrrens, U.M. Randenbroek en de tuinarchitect Hendrik van Lunteren. *Maisons d'hier et d'aujourd'hui / De woonstede door de eeuwen heen*. Nr. 59, 3de kwartaal 1983. p.16-23.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., Anne Mieke Backer; Eric Blok: *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur*. Rotterdam, 1995-2000. 4 delen. Zie de inleiding in deze boeken, met beschrijving van de vroege en late landschapsarchitectuur.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S. De tuinplattegronden van Gijsbert van Laar. *GROEN* 4 (1994), p. 35-39.
- Redengevende Omschrijving Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Aanwijzing beschermd monument. 3 februari 2005. 7 p.
- Steenbeek, Rosita. *Ander licht*. Amsterdam, 2009.
- Waanders, Wanda. Drie generaties Van Lunteren aan de Servetstraat in Utrecht *Cascade Bulletin* 9 (2000), nr. 2. p. 5-33
- Waanders, Wanda. Villa Schothorst in Amersfoort. Aanleg van een buitenplaats door **Samuel** van Lunteren (1861-1876). *Cascade Bulletin* 10 (2001) nr. 2, p. 10-30.
- Woerdeman, Trudi. *Tuinieren met stinzenplanten: vreugde van een vroege lente*. Dieren, 2008.
- Wit, Theo. Een onbekend werk van Hendrik van Lunteren (1780-1848): Sterkenburg. *Cascade Bulletin* 5 (1996), nr. 1. p. 8-15

BIJLAGE I AANBEVELINGEN PER BOSVAK

Tijdens veldbezoek hebben wij de volgende aanbevelingen per bosvak (genummerd 1 t/m 24) genoteerd, gebaseerd op de slotconclusie van dit rapport.

Afb. 43. Indeling in bosvakken. Rode lijnen zijn hier het hedendaags padenstelsel, aangetekend op GBKN, 2009

Vak 1. Randvak. Zie algemene richtlijnen. Eerste deel van het verharde toegangspad verbeteren qua verloop en afmetingen (indien dit toegangshek²⁴ gehandhaafd blijft, dan de breedte van het pad hierbij laten aansluiten). Pad verbreden tot aan begin van vak 10. Het zicht vanaf de ingang aan de Bisschopsweg naar het huis wordt belemmerd door een grote taxus en later door een boom tussen pad en hoofdingang. Deze verwijderen.

Vak 2. Randvak. Het pad vlak langs de Bisschopsweg is mogelijk vroeger een laan geweest (aan beide zijden beplant). Tussen bosperk 2 en 3 loopt een pad over een 'bergje'. De 'wandeling' langs de Bisschopsweg bestond waarschijnlijk al in de 18de eeuw, met een uitzicht op Amersfoort (en de daarboven uitstekende 'Lange Jan') in de verte.

Vak 3. Bergje schonen (dode bomen weg en opschot ruimen).

Vak 4. Redelijk bosvak; dood hout schonen.

Vak 5. Dit vak is een combinatie van eiken-beukenbos (dode bomen weg en opschot ruimen) met een gazon en een speelveld en kinderspeelplaats op de plaats van de voormalige

²⁴ Wat betreft de hekken de volgende informatie: Het hek aan de Bisschopsweg is het voormalig hek van de Utrechtse poort, en werd in 1929 geplaatst. De tekst 'Randen' en 'Broek' is toegevoegd na de restauratie in de jaren tachtig van de 20ste eeuw; de hekken aan de Heiligenbergerweg dateren van omstreeks 1822, toen Randenbroek in bezit kwam van een nieuwe eigenaar.

bouwlanden en moestuinen. De speelplaats is afgezet met rododendrons. Taxus misschien hier opruimen?

Afb. 44

Vak 6. Bosvak 6 ligt middenin het bosgedeelte ten noorden van de toegangslaan. Dit vak dat voornamelijk uit eiken en beuken met een ondergroei van hulst bestaat, en aan de oostzijde wordt afgesloten door een prachtig rododendronpad, lijkt ons ook door de centrale ligging en de gemengde samenstelling geschikt om zich als ‘natuureservaat’ verder te laten ontwikkelen. Dode bomen kunnen hier blijven staan en liggen ten gunste van het ecosysteem. Wilde flora en fauna gaan in dit geval vóór. Wij stellen uitdrukkelijk één vak voor, omdat wij het cultuurhistorisch beheer in dit park voorop stellen en het park betrekkelijk klein is en anders gauw helemaal tot een wildernis vervalt. Natuurlijk kan het beheer als natuureservaat zoals in Vak 6 ook met andere liefst aangrenzende vakken worden uitgebreid, zolang de cultuurhistorie niet uit het zicht verdwijnt.

Vak 7. Zie algemene richtlijnen.

Vak 8. Zie algemene richtlijnen; verjonging van dit vak in de gaten houden.

Vak 9. Vak met schitterende doorkijkjes vanaf de overzijde van de beek in het bos en andersom. Wel de afwisseling van open en dicht tussen het randpad en de beek behouden. Opschot langs de beek verwijderen, zodat de zichten vanuit het randpad op de beek en vanaf de overzijde van de beek in het bosvak blijven bestaan. In dit vak altijd de afwisselende ‘wandeling’ langs de beek blijvend bewaken.

Vak 10. Over dit vak zou men vroeger vanaf het huis in de verte de stad hebben kunnen zien liggen. De ruimte wordt aan de westzijde omzoomd door bossage en aan de oostzijde van het vak bevindt zich een groepje solitairen. Vóór het huis links staat één van de oudste bomen van randenbroek, een bruine beuk (*Fagus sylvatica* ‘Atropurpurea’), die geplant is in 1860. Blijvend zorgen dat de weide openblijft en dat de zichten op de beek blijven bestaan. Boom midden vóór het huis weghalen. Alle slechte bomen rond het voorplein weg. Kunstwerk aan voorzijde huis inplanten. De fietsenrekken zouden als ze geplaatst worden loodrecht op het huis heel wat minder storend werken.

Vak 11. Bosvak tussen een pad langs de open weide en twee uitnodigende opeenvolgende paden het bergje op. Veel coniferen en een grote Thuja nabij het huis. In dit vak, bijna op de top van het bergje een zeer oude eik (18de-eeuws?).

Vak 12. Redelijk bosvak. Zie algemene richtlijnen.

Vak 13. Vak (gelegen tussen trap naar het huis en trap in oostelijke richting naar de toegangslaan) Zie algemene richtlijnen. In dit vak bevindt zich veel taxus en hulst. De taxus wat terugnemen ten gunste van noodzakelijke verjonging in dit vak. Aan de oostzijde liefst wat laag blijvend hout zodat zicht op schapenweide blijft. Dood hout en opschot verwijderen.

Vak 14. Open vak ten zuidoosten van het huis, met open weide omzoomd door bos, landschappelijke vijver met eiland, ‘visterras’(?) en ‘tuin’(?). Hier staat zeer oude zomereik

(*Quercus robur*), die volgens de Bomenstichting behoort tot de tien oudste bomen van Nederland, geplant omstreeks 1650 – in de tijd van Jacob van Campen. Terras en tuin uit het midden van de jaren vijftig geen succes qua vormgeving. Getuige de luchtfoto van 1921 lag op deze plaats vóór de bosrand toen een open landschappelijke aanleg met bomen en heesters. Dit vak opnieuw ontwerpen, voor zover mogelijk rekening houdend met de vormgeving van 1921. Vijver verdient ‘groter gebaar’. Aanplant die het zicht op de vijver wegneemt verwijderen. Zicht tussen de kop van de vijver en beek (naar sportvelden) dichtzetten. Rododendrons terugsnoeien. Het huis dient vrij te staan, geen bomen en klimmers tegen het huis (westzijde). Langs het water bamboebos weghalen, hetzelfde geldt voor de elzen langs de rand van de vijver. Pas op, prachtframboos rukt op. Taxusgroep achter huis terugsnoeien. Magnolia aanplanten in dit deel?

Op het eiland veel coniferen, maar els, lijsterbes, prachtframboos, bamboe halenweg. Ten zuiden van het eiland afwisselende gezichten op het eiland en op het water maken.

Vak 15. Vak rondom het koetshuis. Zie algemene richtlijnen.

Vak 16. Vak ten noordwesten van de oranjerie, de ‘ramphelling’ (op het zuiden). Hier veel opslag van braam, prachtframboos, esdoorn, vogelkers, berkjes, lijsterbes. Eerst dood hout en opslag verwijderen. Daarna opnieuw als eiken-beukenbos inplanten. Let op goede ruime plantgaten, goede grond en watervoorziening in het eerste jaar. Deze begroeiing doet het in het hele bos, dus dat moet ook hier lukken. Eventueel kan men ook denken aan eikenhakhout.

Vak 17. Nieuwe eiken en beuken aanplanten. Natuurlijke verjonging werkt niet. Opschot van esdoorns vooral ook verwijderen.

Vak 18. Zie algemene richtlijnen. Veel esdoornopschot.

Vak 19. Deze tuinen wel goed onderhouden. Duiventoren veel prominenter laten uitkomen. Dit bouwwerkje is samen met het huis een juweel van architectuur, verbonden met de naam van Jacob van Campen.

Vak 20. De plaats waar al vroeg in de 17de eeuw de Metgensbleek was gelegen. Dit was een wasserij met bleekvelden waarop linnen en katoen werden uitgespreid om te drogen en te bleken. Later werden op deze plaats tennisvelden gevestigd. De Metgensbleek behoort volgens de structuurvisie (zie kaart hieronder) van Amersfoort tot een groen gebied waarin natuur, sport en cultuur samen zullen gaan. Het is duidelijk dat hier dan ook een grote parkeerplaats nodig zal zijn. Een ingang en een parkeerterrein voor park Randenbroek aan deze kant van het park zou volgens ons daarom een goede oplossing voor het parkeerprobleem zijn.

Vak 21. Dit bergje verschaft deels een mooi groen beeld door opgaand parkbos met hoge hulst, rododendrons, taxus, eik, beuk, maar deels ook kale stukken. Hier bijplanten. Geen zichten naar omgeving. Zie algemene richtlijnen.

Vak 22. De schapenweide is een mooi historisch onderdeel van het park. De openheid van de weide wordt jammer genoeg niet afgezoomd. Misschien aan de overkant van het water, langs de Heiligenbergerweg een rij elzen planten, maar deze wel hoog opsnoeien zodat deze enerzijds het zicht op de nieuwbouw wegnemen, maar men vanaf de Heiligenbergerweg toch het park in kan kijken. De toegangsweg naar het huis is vanaf het toegangshek bestraat en dit blijkt uiterst praktisch te zijn. Voor de plaats van het voormalig gardeneske parkje bij ingang nieuw ontwerp maken, met gebruikmaking van de hoge kastanjes en platanen die er goed bijstaan en een mooi decor vormen. Het is misschien het eenvoudigste om de schapenweide tot aan het toegangslaan door te trekken. In het nieuwe ontwerp de teruggezette taxussen in ieder geval laten vallen. De ruimte voor parkeren is beslist in de toekomst hier te klein. Daarom naar een nieuwe parkeerplaats zoeken (aan de zuidkant van het park, op een deel van de tennisbanen, bij de toekomstige kweektuinen of aan de westzijde van het park aan de overkant van de beek?).

PARK RANDENBROEK: CULTUURHISTORISCHE INZICHTEN EN RICHTLIJNEN

Vak 23. Bijplanten.

Vak 24. Opmerkelijk is dat het pad langs de schapenweide in dit vak is verdwenen. Waarschijnlijk dateert dit pad niet uit de 18de eeuw, maar aangezien dit pad langs de schapenweide voert en een mooi uitzicht daarop biedt, is het aan te bevelen het terug te brengen. Vak verder opschonen.

Wat betreft een nieuwe ingang en een nieuwe en grotere parkeerplaats is een ruimte aan de westkant van de beek genoemd. Een andere mogelijke locatie voor deze functies zou de zuidkant van het park kunnen (zie vak 20).

Afb. 45 Structuurvisie Park Randenbroek en omgeving.

Bureau OLDENBURGERS HISTORISCHE TUINEN
Carla en Juliet Oldenburger
Amsterdam / Rhenen, juni 2010.

